ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

ฝอยทอง สมบัติ

ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

ฝอยทอง สมบัติ

เนื่องในวาระเปิดเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

ฝอยทอง สมบัติ

ISBN	**978-616-361-469-8**
ผู้จัดพิมพ์	เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่
จัดทำโดย	ฝอยทอง สมบัติ
ออกแบบปก	รศ.สุรพล มโนวงศ์
ออกแบบรูปเล่ม	สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี
ถ่ายภาพผ้าตีนจก	ชนชิต จรรย์สืบศรี
พิมพ์	พฤษภาคม 2557
จำนวนพิมพ์	500 เล่ม
พิมพ์ที่	ร้านณิศรา 87/1 หมู่10 ถนนเลียบคลองชลประทาน ตำบลสุเทพ อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่

คำนำ

ครบรอบ 20 ปีพอดีที่ผู้เขียนได้ทำงานเกี่ยวกับผ้าตีนจกแม่แจ่ม โดยได้ร่วมจัดงานเทศกาลผ้าตีนจกแม่แจ่มครั้งแรก เมื่อต้นเดือนพฤษภาคม พ.ศ.2537 หลังจากนั้น ก็เริ่มเรียนรู้เรื่องผ้าตีนจกแบบค่อยเป็นค่อยไปเพราะไม่มีฐานความรู้ในด้านนี้ และไม่มีซิ่นตีนจกนุ่งก่อน พ.ศ.2537 เริ่มซื้อบ้าง ปีละ 1 ผืนตามกำลังที่ซื้อได้ จนกระทั่ง พ.ศ.2545 เริ่มเข้าสู่วงจรงานวิจัย และได้ทำงานวิจัยโครงการผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม พ.ศ.2547 – 2549 รับทุนสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ขณะนั้นซิ่นตีนจกเก่าของแม่อุ๊ย แม่หม่อนถูกคนกว๊านซื้อออกไปภายนอกจวนจะหมดแล้ว เหลือกลุ่มสุดท้ายที่**นางแก้วลูน สารินจา** บ้านทัพ กำลังจะนำไปขายให้คนภายนอก จึงตัดสินใจซื้อไว้ โดย**นายกฤษดา สมบัติ** ลูกชาย ต้องการให้แม่ซื้อไว้ เพื่อเหลือไว้ให้ลูกหลานคน แม่แจ่มได้ดู ได้ศึกษาในอนาคต นี่คือที่มาของหนังสือเล่มนี้

ในปีการศึกษา 2557 ทางโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา ได้ก่อสร้าง “**เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม**” ภายในอาคาร แบ่งเป็นห้องสมุดและห้องจัดแสดงผ้าตีนจกแม่แจ่ม ตลอดถึงผ้าทออื่น ๆ ที่ใช้ตามวิถีชีวิตของคนแม่แจ่ม วัตถุประสงค์หลักคือ ต้องการสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นของพ่อครูแม่ครู ซึ่งท่านเหล่านั้นก็อายุมากแล้ว หลาย ๆ ท่านก็จากไปแล้ว สมควรที่ต้องรีบดำเนินการตามที่ได้ตั้งใจ อีกประการหนึ่ง ระยะสิบกว่าปีที่ผ่านมา มีบุคคลทั้งภายนอกและภายในแม่แจ่มได้เข้ามาศึกษาเรียนรู้สืบหาข้อมูลเกี่ยวกับผ้าตีนจก ประเพณีวัฒนธรรม และวิถีชีวิตของคนแม่แจ่มเป็นจำนวนมากทุกปี จึงรวบรวมองค์ความรู้เท่าที่สืบเสาะ ค้นคว้า และสั่งสมมานานจัดพิมพ์รวมเป็นหนังสือเล่มนี้เพื่อลูกหลาน และผู้ใฝ่รู้จะได้มีข้อมูลเบื้องต้น ก่อนสืบค้นจากชุมชนต่อไป

กัลยาณมิตรผู้ให้ความช่วยเหลือในการเขียนหนังสือเล่มนี้มีมากมายหลายท่าน โดยจะขออนุญาตขอบคุณผ่านหนังสือเล่มนี้ คือ พ่อครูมาลา คำจันทร์ ศิลปินแห่งชาติสาขาวรรณศิลป์

พ.ศ.2556 คุณสมเกียรติ มีธรรม (สถาบันอ้อผะหญา) คุณอติรุจ วัชรยุคนธร (ชมรมพิพิธสยาม) คุณเทวพงศ์พันธ์ เชียงใหม่มหานคร ครูปี้ อาจารย์ทศพร จันทรประณีต คุณแสงอรุณ ชัยรัตน์ คุณเกษร กรรณิกา คุณจันทร์เป็ง สนธิคุณ ผู้ที่ตรวจคำผิด และขัดเกลาภาษาให้ถูกต้อง คือ คุณปรานอม เชื้อศักดาหงส์ อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพ และน้อง ๆ ช่างทอผู้เป็นนางแบบ และเป็นเพื่อนแท้ที่ให้ความรู้ บุคคลสำคัญอีกกลุ่มหนึ่งที่ต้องขอบคุณอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้ คือ คุณหมอสุพร – คุณวิภากร วทัญญูสกุล คุณฐิติมา เหมพันธ์ และหลานสาวคือ ดร.อาภรณ์ เชื้อ-ประไพศิลป์ ท่านที่กล่าวมานี้ได้ให้งบประมาณเบื้องต้นในการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ ตลอดถึงการดำเนินกิจกรรมสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่นที่จะจัดขึ้นในโอกาสต่อไป และอีก 3 ท่านที่รับภาระหนักช่วยเหลือในการจัดรูปเล่ม จัดพิมพ์ และทุกๆอย่างจนแล้วเสร็จ คือ อาจารย์สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี อาจารย์อิศรา กันแตง และ รศ.สุรพล มโนวงศ์ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ขอขอบพระคุณเป็นอย่างสูงกับกัลยาณมิตรทุก ๆ ท่านที่ได้กล่าวมาแล้ว และขอให้ทุกท่านได้รับอานิสงส์จากการให้ในครั้งนี้โดยทั่วกัน

ฝอยทอง สมบัติ

19 เมษายน 2557

เนื่องมาจากปก : แม่อุ๊ยในหน้าปก คือ แม่คำปัน สมบัติ (คนซ้าย) แม่เปี้ย ริยะนา (คนขวา) แม่และป้าของผู้เขียน ท่านทั้งสองถึงแก่กรรมยี่สิบกว่าปีแล้ว ท่านมีบุญคุณอย่างยิ่ง จึงนำรูปท่านขึ้นปกเพื่อเป็นศิริมงคล

คุณงามความดีทั้งหมดขอมอบแด่
พ่อเมือง – แม่คำปัน สมบัติ

สารบัญ

คำนิยม

การเป็นนักคิดนั้นมีมาก ทุกคนคิดได้ แต่การจะเป็นนักคิดและนักเขียนที่ถ่ายทอดความคิดร้อยเรียงเรื่องราว ให้ความรู้ ความเข้าใจจนเกิดความภาคภูมิใจในวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม นั้นมีน้อย โดยเฉพาะที่เป็นเรื่องราวของถิ่นกำเนิดของตนเอง ยิ่งหาตัวผู้เขียนได้ยากนัก เพราะต้องอาศัยการบ่มเพาะประสบการณ์ ความรู้ ความสามารถเฉพาะตัว และความมีใจรักเป็นสำคัญ **แม่ฝอยทอง สมบัติ สมวถา** เป็นอีกท่านหนึ่งที่ไม่ใช่นักคิด นักเขียนมืออาชีพ แต่เป็น**นักคิด นักเขียนตามหัวใจที่เรียกร้อง เพื่อปกป้องมรดกทางวัฒนธรรม ประเพณี วิถีชีวิต และจารีตดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้ฝากไว้ให้ลูกหลาน** ได้เรียนรู้และสืบทอดถึงความเชื่อ ปรัชญา แนวคิดที่แฝงไว้ในพิธีกรรม วัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณีพื้นบ้าน ให้ลูกหลานได้ดำเนินชีวิตด้วยความถูกต้อง ดีงาม มีความเคารพในสรรพสิ่ง สรรพชีวิตที่ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ด้วยความเป็นธรรม มีน้ำใจต่อกัน ซึ่งจะนำความร่มเย็นเป็นสุขมาสู่ตนเอง ครอบครัว และสังคมต่อไป

หนังสือ "เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม" เป็นผลงานเล่มแรกที่ได้รับความสนใจเป็นอย่างมาก ได้รับการตีพิมพ์หลายครั้งและครั้งหลังสุดได้รับการตีพิมพ์ถึง 1,000 เล่ม จากเครือข่ายการเรียนรู้ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ จึงหวังว่าหนังสือ "ผ้า**ตีนจกแม่แจ่ม**" จะเป็นผลงานที่ทรงคุณค่าอีกเล่มหนึ่ง ที่มุ่งสื่อสาร ถ่ายทอดเกี่ยวกับวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี พิธีกรรม ของคนเมืองแจ๋ม ที่ถือปฏิบัติต่อเนื่องกันมาจนเป็นวิถีชีวิต และความภาคภูมิใจในท้องถิ่น โดยเฉพาะผ้าตีนจกแม่แจ่ม**ที่แม่ฝอยทองหวงแหนมรดกนี้ เป็นชีวิตจิตใจ จึงได้มีความคิดที่จะปกป้องมรดกล้ำค่านี้ไว้ ด้วยการนำผ้าตีนจกแม่แจ่มที่เป็นแม่แบบ 16 ลาย ขอขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อรักษามรดกภูมิปัญญาการทอผ้าตีนจกให้เป็นมรดกแก่ลูกหลาน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เรียบร้อยแล้ว เมื่อเดือนตุลาคม 2551** ผ้าตีนจกแม่แจ่ม จึงเป็นที่รู้จักและนิยมกว้างขวางยิ่งขึ้น

ในฐานะคนเมืองแจ๋ม ขอขอบคุณในภูมิรู้ ภูมิธรรม ภูมิปัญญาของท่าน ที่เพียรรักษา ส่งเสริม สืบสาน สืบทอด มรดกล้ำค่านี้ไว้ ให้เป็นที่ประจักษ์ด้วยหลักฐาน ทั้งด้านวิชาการและวิชาชีพ

ในฐานะที่ข้าพเจ้าเป็นหลานที่แม่ฝอยทองได้อบรมเลี้ยงดูมาแต่เยาว์วัย ขอแสดงความชื่นชม ศรัทธา และภาคภูมิใจในปฏิปทาของ “อาฝอยทอง” ที่ได้ตอบแทนแผ่นดินเกิดด้วยการส่งต่อมรดกล้ำค่าของบรรพบุรุษได้สมดั่งเจตนารมณ์ และขออัญเชิญดวงวิญญาณของ พ่ออุ๊ยเมือง แม่อุ๊ยคำปัน สมบัติ โปรดรับทราบว่า ลูกสาวคนเล็กที่ท่านเฝ้าอบรมบ่มเพาะมานั้นได้ทำหน้าที่อย่างซื่อตรงต่อมรดกของบรรพบุรุษ ขอท่านทั้งสองได้รับอานิสงส์ผลบุญกุศลนี้ด้วยเทอญ

น้อมจิตกตัญญูบูชาคุณ

ปรานอม เชื้อศักดาหงษ์

อดีตผู้อำนวยการโรงเรียนวัฒโนทัยพายัพเชียงใหม่

ลูกหลานคนเมืองแจ๋ม

16 เมษายน 2557

เมืองแจ๋ม แม่แจ่ม

อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ชาวบ้านทั่วไปมักเรียกว่า เมืองแจ๋ม น้ำแม่แจ่มที่ไหลผ่านอำเภอก็มักเรียกกันว่า น้ำแจ๋ม ตำนานท้องถิ่นบางสำนวนอธิบายว่า เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จเลียบโลก พระพุทธองค์ไม่ได้แวะที่เมืองนี้เพราะมันแจม คำว่า แจม แปลว่าขัดสน หรือประหยัด ต่อมาจึงเรียกว่า เมืองแจม แล้วเพี้ยนเสียงเป็นเมืองแจ๋ม แต่หากเราพิจารณาโดยใช้หลักการกลายเสียงในภาษาเข้าไปจับ คิดว่าเป็นไปได้ยากที่คำว่า แจม จะเพี้ยนเป็นแจ๋ม เพราะหาคำที่เพี้ยนหรือแปรเสียงแบบนี้ได้ยาก เช่น ไม่มีคำว่าแกมที่แปรเสียงเป็นแก๋ม ไม่มีคำว่าแตมที่แปรเสียงเป็นแต๋ม ไม่มีคำว่าแปมที่แปรเสียงเป็นแป๋ม ไม่มีคำว่าแอมที่แปรเสียงเป็นแอ๋ม เป็นต้น ส่วนชื่อเมืองที่ถูกลากเข้าบาลีว่า **เจ๋วะรัฏฐะ** ก็ดูไม่ค่อยเข้าลักษณะคำบาลีเท่าไรนัก การแปลงคำพื้นเมืองเป็นบาลีของนักปราชญ์แต่โบราณ เรามักจะเห็นร่องรอยทางเสียงดั้งเดิมในภาษาพื้นเมืองอยู่บ้าง เช่น เมืองเชียงรายถูกแปลงเป็นชิรายนคร เมืองน่านถูกแปลงเป็นนันทบุรี เมืองเชียงตุงถูกแปลงเป็นตุงคบุรี เป็นต้น บางคำอาจไม่เห็นเค้าทางเสียง แต่ก็มักรักษาความหมายเดิมเอาไว้ เช่น เมืองเชียงแข็ง ถูกแปลงเป็นกักขนคร เมืองเชียงใหม่ ถูกแปลงเป็นนพบุรี เวียงจันท์ ถูกแปลงเป็นจันทบุรี เป็นต้น แต่คำว่าเจ๋วะ สืบไปหาเสียงแจ๋มได้ยากมาก สืบหาความหมายก็ไม่พบ

โดยความเห็นส่วนตัว คิดว่าเมืองแจ๋ม น่าจะตั้งชื่อตามแม่น้ำแจ๋ม คำว่าแจ๋ม ไม่มีที่ใช้ในภาษาพื้นเมือง อาจจะเป็นคำดั้งเดิมที่ติดค้างอยู่กับลำน้ำ ผู้ตั้งชื่อหรือเรียกชื่ออาจไม่ใช่คนพื้นเมือง อาจเป็นคนลัวะ เพราะมีร่องรอยหลายอย่างบอกว่า ลัวะเคยอยู่ที่นี่มาก่อนคนพื้นเมือง ชื่อบ้านนามเมืองหลายชื่อในเขตล้านนาเป็นชื่อที่ไม่มีความหมายในภาษาพื้นเมือง เช่น บ้านหงาว บ้านอมขูด บ้านอมลอง ก็อาจเป็นภาษาลัวะ แต่ผู้เขียนไม่มีความรู้ภาษาลัวะ ได้แต่เดาเอา

คำว่าแจ๋ม เป็นคำลึกลับ แต่มีเสน่ห์ น่ารู้ น่าค้นหา เมืองแจ๋มมีเสน่ห์มาแต่อดีตกาลไกลลับ เป็นเมืองลึกลับเหมือนเมืองลับแล ตั้งอยู่ในทำเลลึกลับคับขันยากแก่การเข้าไปถึง มีภูเขาแลดงดอยสูงใหญ่แวดล้อม ผู้คนสร้างสมบ่มเพาะวิถีชีวิตของตนเองจนมีลักษณะเฉพาะตัวบางประการ สำเนียงเสียงพูดก็แปลก เป็นสำเนียงที่มีเสน่ห์ น่าเสียดายที่ชาวแม่แจ่มรุ่นใหม่ละทิ้งสำเนียงเดิมที่มีเสน่ห์ไปเสียแล้ว หันไปใช้สำเนียงดาษดื่นพื้นฐาน

ทั่วไปของชาวเชียงใหม่ อันนี้ไม่ได้ตำหนินะ เพียงแต่เสียดาย เท่านั้นเอง

แต่ถึงอย่างไร แม้ในยุคปัจจุบัน เมืองแจ๋มหรือแม่แจ่มก็ยังมีเสน่ห์อยู่ แม้ว่าจะเหลือน้อยกว่าเดิม แต่ไม่ถึงกับหมด เสน่ห์แม่แจ๋มอยู่ที่ไหน อยู่ที่ผ้าซิ่นตีนจก อยู่ที่แม่เฒ่าเกล้าผมมวยเหน็บดอกเอื้องผึ้งเอื้องคำ อยู่ที่ถั่วเน่า ผักกาดจอ อยู่ที่ภูมิรู้พ่อแก่แม่เฒ่าทั้งหลาย หลากหลายเรื่องราวไม่ได้ยินจากที่ไหนก็มาได้ยินได้ฟังจากที่นี่ ได้ยินแล้วก็งึด คือทึ่งในภูมิปัญญาของชาวเมืองแจ๋ม ว่ากึ๊ดได้อย่างใด (คิดได้อย่างไร) อย่างเช่นความคิดในเรื่องการใช้ผ้าของชาวเมืองแจ๋ม แม้ผ้าที่ไม่อาจใช้ประโยชน์อะไรได้อีกแล้วเขาก็ยังไม่ทิ้ง แต่จะเอาไปพาดละไว้ตามง่ามไม้หรือพาดหลักพาดตอก็

แล้วแต่ ในสายตาคนภายนอกอาจดูรก แต่พ่อเฒ่าผู้ทรงภูมิปัญญาของเมืองแจ๋มอธิบายว่ามันอาจไม่เป็นประโยชน์ต่อคนแล้ว แต่ยังมีประโยชน์ต่อมดแมงทั้งหลายที่หลบร้อนแสวงหาความร่มเย็น ไม่เป็นประโยชน์ต่อมดแมงก็อาจเป็นประโยชน์ต่อ ผีปกกะโหล้งที่เข้าบ้านคน ผีเข้าบ้านคนไม่ได้มาร้ายเสมอไป อาจมาแจ้งเหตุเภทภัยอะไรบางอย่าง เช่น ฝนตกน้ำนอง ภูดอยเกลื่อนค้าน คือไหล่เขาพังทลาย อย่างนี้เป็นต้น

เมืองแจ๋มมีเอกลักษณ์ที่โดดเด่นในหลากหลายเรื่องราว หลากหลายความคิดความเชื่อ อย่าทิ้งเลย หาที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว อย่าเห็นแก่เงินทองสิ่งเดียวโดยไม่คำนึงถึงสิ่งอื่น เงินทองก็จำเป็น แต่เอกลักษณ์ที่น่าภาคภูมิใจก็จำเป็นเช่นกัน

มาลา คำจันทร์

18 เมษายน 2557

วัดสำคัญในแม่แจ่ม

วิถีชีวิตของคนแม่แจ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน มีความผูกพันอยู่กับวัด กับพิธีกรรมทางศาสนา วัดจึงเป็นองค์ประกอบสำคัญของแม่แจ่ม ในหนังสือส่วนนี้จึงได้นำประวัติวัดสำคัญๆ ของแม่แจ่ม จำนวน 6 วัด เพื่อเป็นสถานที่ศึกษาเรียนรู้และเที่ยวชมศาสนสถานที่ทรงคุณค่าเหล่านั้น

วัดบ้านเจียง

ตั้งอยู่เลขที่ 53 หมู่ที่ 16 ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ก่อสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.1974 ไม่ทราบประวัติการก่อสร้าง เพราะที่บ้านเจียงเดิมมีวัดตั้งอยู่ 4 วัด ได้แก่ วัดสะแหล วัดเฉลียง วัดเจียง และวัดปราสาท ปัจจุบันสถานที่ที่เป็นวัดสะแหลและวัดเฉลียงเป็นวัดร้าง ราษฎรได้ใช้ทำเป็นที่ทำการศูนย์มาลาเรียแม่แจ่ม และเป็นหอพักเด็กชาวเขา ส่วนวัดปราสาทยังมีเจดีย์เก่าหลงเหลืออยู่ เจ้าอาวาสรูปปัจจุบันได้สร้างกำแพงล้อมรอบไว้ในบริเวณเดียวกับวัดเจียง เพื่อป้องกันการบุกรุกที่ดินและเพื่อรักษาปูชนียสถานให้คงอยู่ตลอดไป

<u>ปูชนียวัตถุที่สำคัญ</u>

1. **พระเจ้าแสนตอง** เป็นพระคู่บ้านคู่เมืองของอำเภอแม่แจ่ม เป็นพระพุทธรูปปางมารวิชัย ตามตำนานเล่าว่าขุนหลวงมะลังก๊ะเป็นผู้สร้าง เดิมประดิษฐานอยู่ที่วัดร้าง “ทุ่งยางใหม่” จนกระทั่งปี 2529 พระธรรมโมลี เจ้าคณะภาค 7 ได้มีคำสั่งให้อาราธนาพระเจ้าแสนตองมาประดิษฐาน ณ วัดเจียง
2. **เจดีย์รูปหกเหลี่ยม (ทรงผ้าอุ้ม)** ตามตำนานกล่าวว่า พระมหาพรหมชื่อว่า ฆะระติกา ได้นำผ้าจีวรของพระพุทธเจ้ามาบรรจุไว้ข้างใน ตามคำไหว้พระเจดีย์ว่า *“ฆะระติกา พรหมา จีวะระ ถานัง ทุสสะติยัง อหังวันทามิสัพพะทา อหังวันทามิสัพพะโส”*
3. **เจดีย์วัดปราสาท** ตั้งอยู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ กรมศิลปากรได้ขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานทั้ง 3 ประเภทแล้ว

กิจกรรมและประเพณี

1. **ประเพณีห้าเป็ง** วันเพ็ญเดือน 5 เหนือ เป็นประเพณีที่เริ่มจัดตั้งเมื่อ พ.ศ.2492 เพื่อให้ชาวบ้านได้มาไหว้พระเจดีย์และกราบไหว้พระเจ้าแสนตอง
2. **ประเพณีปี๋ใหม่หน้อย (ขอฝน)** ของชาวบ้านที่มีที่นารับน้ำแม่อวม จะทำพิธีวันเดือนแปดเหนือแรม 8 ค่ำ เริ่มพิธีที่วัดพระบาท น้ำแม่ออกฮูบ้านทุ่งยาว แล้วนำน้ำออกฮูมาสรงพระเจดีย์และทำพิธีขอฝนกับพระเจ้าแสนตอง
3. **กิจกรรมแหล่งเรียนรู้สมุนไพร** ปลูกสมุนไพร ทำยาสมุนไพร อบ นวด แผนโบราณ
4. **กิจกรรมวันสิ่งแวดล้อมอำเภอแม่แจ่ม** เริ่มจัดครั้งแรกในวัดเจียงเมื่อ พ.ศ. 2556 โดยมูลนิธิฮักเมืองแจ๋ม ได้ขอพึ่งบารมีของท่านพระครูวีระกิจสุนทร เจ้าอาวาสวัดเจียง รับเป็นประธานมูลนิธิฮักเมืองแจ๋ม ทำงานเกี่ยวกับสิ่งแวดล้อมแม่แจ่ม และได้สร้างสำนักงานมูลนิธิฮักเมืองแจ๋ม ติดกับด้านใต้อาคารสมุนไพร มีการประชุมคณะกรรมการมูลนิธิทุกเดือน

วัดเจียง

วัดปราสาท

พระเจ้าแสนตอง

วัดกองกาน

วัดกองกานตั้งอยู่เลขที่ 45 หมู่ที่ 7 ต.แม่ศึก ความสำคัญของวัดกองกาน คือ “**พระเจ้าต๋นหลวง**” ซึ่งเป็นพระประธานในวิหาร และเป็นพระพุทธรูปศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือมาก มีประเพณีสำคัญคือ “งานแปดเป็ง” (วันเพ็ญเดือนแปดเหนือ) วัดกองกานเดิมชื่อวัดศรีเมืองมา เนื่องจากชาวบ้านที่ศรัทธาในพระเจ้าตนหลวงได้พากับหาบข้าวของมาทำบุญในวันแปดเป็งมากมาย จนไม้คานกองสูงท่วมหัวคน วัดจึงถูกเรียกว่า “วัดกองกาน” (กองไม้คาน) นับแต่นั้นมา

พระเจ้าต๋นหลวง วัดกองกาน

วัดพุทธเอ้น

วัดพุทธเอ้นตั้งอยู่ หมู่ที่ 15 บ้านเอ้น ต.ช่างเคิ่ง สร้างเมื่อ พ.ศ. 2411 เดิมชื่อวัด ศรีสุทธาวาส คำว่า “พุทธเอ้น” มาจากคำว่า พุทธเอิ้น (ตะโกนบอก) ตามตำนานสมัยพุทธกาลกล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จพร้อมสาวกมา ณ บริเวณนี้ และเรียกให้สาวกนำน้ำมาถวาย เสร็จแล้วบ้วนพระโอษฐ์ลงบนดินกลายเป็นบ่อน้ำผุดออกจากใต้พื้นดิน และไหลออกมาไม่ขาดสาย ชาวบ้านถือว่าเป็นบ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ วัดจึงได้ชื่อว่า “วัดพุทธเอิ้น” และเพี้ยนมาเป็น พุทธเอ้น แต่ชื่อเอ้นนี้ อาจมีที่มาจากความหมายในภาษาพม่า ซึ่งแปลว่า “สระน้ำ” เพราะวัดนี้มีโบสถ์อยู่กลางสระน้ำ

วิหารวัดพุทธเอ้นเป็นวิหารลักษณะรูปทรงแบบล้านนา สร้างโดยสกุลช่างเชียงใหม่ เดิมมีจิตรกรรมฝาผนังที่คาดว่าเขียนรุ่นเดียวกับวัดป่าแดด และอาจเป็นช่างคนเดียวกัน เมื่อมีการบูรณะ พ.ศ.2520 จิตรกรรมฝาผนังถูกเขียนใหม่ เหลือให้เห็นเพียงส่วนเล็กๆ เหนือประตูเล็กด้านหลัง ช่องหน้าต่างได้เปลี่ยนเป็นแบบภาคกลางที่เห็นในปัจจุบัน

อุโบสถวัดพุทธเอ้นเป็นอุโบสถน้ำ คือเป็นอาคารตั้งอยู่กลางสระ ซึ่งเป็นรูปแบบอุโบสถที่หาดูได้ยากแล้วในปัจจุบัน เป็นอาคารทรงคุณค่าเพราะนับเป็นตัวแทนของรูปแบบศิลปกรรมแบบประเพณีที่หาดูได้ยากที่ชาวแม่แจ่มควรภูมิใจและอนุรักษ์ให้คงคุณค่าอยู่สืบไป

อุโบสถน้ำ วัดพุทธเอ้น

วัดห้วยริน

วัดห้วยรินตั้งอยู่เลขที่ 45 หมู่ที่ 9 ต.ช่างเคิ่ง สร้างโดยพระโพธิเป็นผู้นำชาวบ้าน สร้างขึ้นบนที่ราบเชิงเขาใกล้ลำห้วยมีน้ำไหลริน วัดจึงได้ชื่อว่าวัดห้วยริน เจ้าอาวาสรูปแรกคือพระโพธิ (พ.ศ.2440 – 2447)

วิหารวัดห้วยรินเป็นวิหารขนาดเล็ก ทรงพื้นเมือง ตัววิหารชำรุดทรุดโทรมตามกาลเวลา และได้รับการบูรณะขึ้นใหม่เมื่อ พ.ศ.2555 โดยกรมศิลปากร นอกจากวิหาร ยังมีศาลาการเปรียญที่ฝาผนังมีภาพเขียนเล่าเรื่องคนแม่แจ่มในอดีตตั้งแต่เกิดถึงตาย และมีพระเจดีย์ศรีอรหันต์บรรจุรอยพระพุทธบาทพระพุทธเจ้า ซึ่งพระครูอภิวัฒน์สวัสดิการ กับชาวบ้านได้ย้ายมาจากห้วยอะระหันต๋า เหนือบ้านห้วยริน นำมาประดิษฐานไว้ให้ชาวพุทธได้กราบไหว้บูชา เริ่มสร้างเมื่อ พ.ศ. 2553 ปัจจุบัน พ.ศ. 2557 การก่อสร้างยังไม่แล้วเสร็จ ประเพณีสำคัญของวัดคือ วันอัฐมีบูชา หลังวันวิสาขบูชา 7 วัน

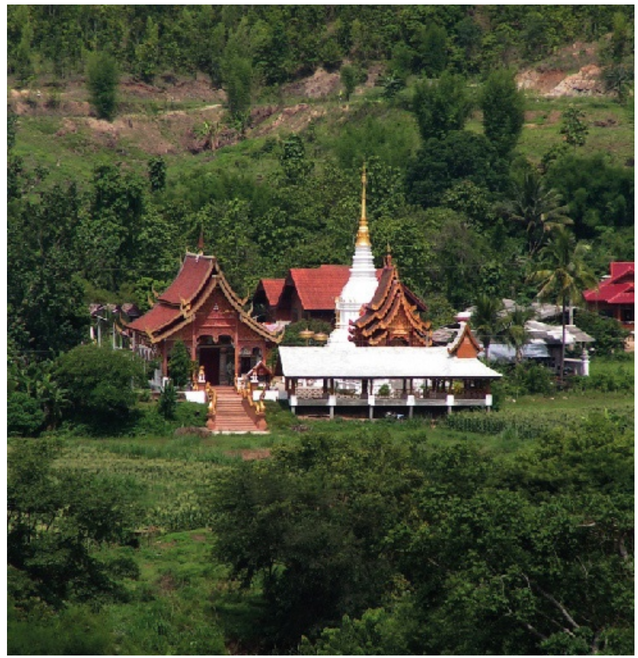
วิหารวัดห้วยริน

วัดบ้านทัพ

วัดบ้านทัพตั้งอยู่เลขที่ 93 หมู่ที่ 5 ต.ท่าผา เดิมชื่อวัดศรีหนองเหนือ สร้างเมื่อ พ.ศ.2402 เป็นวัดที่ตั้งอยู่ในตำแหน่งสำคัญที่ทำให้เกิดทัศนียภาพที่สวยงามของเมืองแม่แจ่ม เพราะตั้งอยู่ริมทุ่งนาด้านตรงข้ามกับเมือง มองจากเมืองจะเห็นวัด บ้านทัพผ่านทุ่งนาและลำน้ำแม่แจ่ม โดยเฉพาะในช่วงปลายเดือนกันยายน – ปลายเดือนพฤศจิกายน ที่ทุ่งนาเต็มไปด้วยต้นข้าวเขียวขจี แล้วค่อยๆ เปลี่ยนเป็นสีทองเหลืองอร่าม โดยมีลำน้ำแม่แจ่มไหลเต็มฝั่งคดเคี้ยวไปมา เป็นภาพที่สวยงามมาก

นอกจากวิหารแล้ว วัดบ้านทัพยังมีอุโบสถไม้ สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ.2544 เป็นอุโบสถไม้ทั้งหลัง ซุ้มประตู หน้าต่าง ราวบันไดทางเข้าทำเป็นหางวันตามแบบล้านนา แทนการใช้นาคตามแบบภาคกลาง เป็นผลงานของสล่าล้านนารุ่นใหม่ที่ใส่ใจกับองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์ล้านนา เพื่อเพิ่มคุณค่าให้กับพุทธศาสนสถานพื้นถิ่น ให้ผู้พบเห็นได้รับรู้ความเป็นล้านนาอันเป็นวัฒนธรรมเก่าแก่และมีเอกลักษณ์ต่างจากภาคอื่น ๆ

จุดเด่นของวัดบ้านทัพอีกอย่างหนึ่ง คือ งานบุญประเพณีตามวาระต่าง ๆ ที่จะมีศรัทธาสาธุชนมาร่วมงานบุญเป็นจำนวนมาก เพราะวัดบ้านทัพเป็นวัดประจำชุมชนถึง 3 หมู่บ้าน คือ บ้านท้องฝาย บ้านทัพ และบ้านไร่ ซึ่งหมู่บ้านดังกล่าวยังยึดถือจารีตประเพณีดั้งเดิมอย่างเหนียวแน่น โดยเฉพาะการแต่งกายจะเน้นการนุ่งห่มพื้นเมือง ผู้หญิงทุกวัยจะนุ่งซิ่นตีนจก จึงทำให้เป็นที่ประทับใจกับผู้มาร่วมงานบุญ

วัดบ้านทัพ

วัดป่าแดด

วัดป่าแดดตั้งอยู่เลขที่ 99 หมู่ที่ 4 ต.ท่าผา เดิมชื่อวัดใหม่เมืองแจ่ม หรือ วัดเหนือ ซึ่งคู่กับวัดใต้ คือวัดยางหลวง พระยาเขื่อนแก้วได้ซื้อที่ดินเพื่อก่อสร้างวัดเมื่อ พ.ศ.2400 อุโบสถสร้างไว้นอกกำแพงวัด สร้างเมื่อ พ.ศ.2543

วัดป่าแดดเป็นวัดที่มีชื่อเสียงมากของอำเภอแม่แจ่ม เพราะมีจิตรกรรมภาพวาดฝาผนัง เป็นศิลปะที่เขียนโดยช่างแต้มชาวไตใหญ่ (ประเด็นนี้ยังเป็นที่สงสัย เพราะอักษรที่จารึกใต้ภาพเป็นอักษรล้านนา ไม่ใช่อักษรไตใหญ่) จิตรกรรมฝาผนังมีสภาพค่อนข้างดี เป็นภาพพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก วิฑูรบัณฑิต นิทานพื้นบ้านจันทคาธฯ สะท้อนให้เห็นถึงวิถีชีวิตของชาวแม่แจ่มเมื่อ 100 กว่าปีก่อน ทั้งด้านการประกอบอาชีพกสิกรรม และการแต่งกาย มีรวมทั้งหมด 8 ภาพ

วิหารและจิตรกรรมวัดป่าแดด

วัดยางหลวง

วัดยางหลวงเป็นวัดเก่าแก่ของแม่แจ่มที่มีผู้เข้ามาเยี่ยมชมจำนวนมากทุกปี โดยเฉพาะระยะ 10 ปีที่ผ่านมา อาจารย์เผ่าทอง ทองเจือ ได้จัดงานจุลกฐินเพื่อก่อสร้างวิหารไม้สักทองทั้งหลัง ในการจัดงานจุลกฐินแต่ละปีจะมีเจ้าภาพจากกรุงเทพฯ และผู้ร่วมกิจกรรมทำบุญจากหลากหลายแห่ง จึงทำให้วัดยางหลวงเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง นอกจากสร้างวิหารไม้สักแล้ว ยังสร้างพระพุทธรูปไม้สักขนาดใหญ่เป็นพระประธานในวิหารอีกด้วย

ปราสาทหรือกิจกุฏตั้งอยู่ด้านหลังพระประธานภายในอุโบสถโบราณ ลักษณะการสร้างปราสาทไว้ภายในตัวอาคารปิดแบบอุโบสถของวัดยางหลวงนี้ จึงเป็นลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนวิหารแบบมีปราสาทของล้านนาทั่วไป

วัดยางหลวง

ประเพณี พิธีกรรมในแม่แจ่ม

หนังสือส่วนนี้ เป็นส่วนที่จะเล่าถึงประเพณี พิธีกรรมบางอย่าง ซึ่งเป็นวิถีชิวิตของคนแม่แจ่มตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ด้วยศรัทธาและความเชื่อที่ผูกพันอยู่กับคนแม่แจ่มตั้งแต่เกิดจนตาย ปฏิบัติสืบทอดต่อกันมาไม่รู้หาย ทุกเดือนตลอดปี ทุกปีตลอดชีวิต

ประเพณีตานเข้าใหม่ และเผาหลัวพระเจ้า

พิธีตานเข้าใหม่

การตานเข้าใหม่ (ให้ทานข้าวใหม่) เป็นกุศโลบายของคนโบราณสอนลูกหลานให้มีความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ โดยอาศัยฤดูเกี่ยวข้าวเป็นช่วงทำบุญ เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวเสร็จแล้ว จะต้องนำข้าวสุกกับอาหารไปถวายทานให้บรรพบุรุษก่อน ถึงจะนำข้าวใหม่มาทานได้ และเมื่อถึงวันเดือน 3 หรือเดือน 4 เป็ง (เดือน 3, 4 เหนือ) จะนำข้าวเปลือก ข้าวสาร และข้าวสุกพร้อมอาหารไปถวายทานพร้อมกันอีกครั้งหนึ่ง **กิจกรรม**ที่ชาวบ้านทั่วไปทำในวันตานเข้าใหม่ มีดังนี้

1. **นำข้าวเปลือก ข้าวสาร ไปที่วัด**
2. **ทำอาหารเช่นห่อนึ่ง โดยใช้สัตว์ที่ไม่กินข้าว เช่น ปลา ทำขนมจอก หรือขนมอื่นๆ**
3. **นึ่งข้าวเหนียว**
4. **นำของที่เตรียมไว้จัดเป็นชุด** เพื่อนำไปถวายพระอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับ และนำไปตานให้ญาติผู้เฒ่าผู้แก่ที่ยังมีชีวิตอยู่ เป็นการแสดงความกตัญญูกตเวทีต่อผู้มีพระคุณ คนแม่แจ่มสอนลูกสอนหลานให้รู้คุณของข้าวที่เราได้กินข้าวจนเติบโตก็เพราะมีปู่ ย่า ตา ยาย เป็นผู้บุกเบิกที่นาหาที่ทำกินไว้ให้ลูกหลาน และสอนการทำไร่ ทำนาข้าวเพื่อให้มีข้าวเป็นอาหารหลักไว้กินตลอดปี

พิธีเผาหลัวพระเจ้า

แม่แจ่มแต่โบราณอากาศหนาวมาก ประกอบกับชาวบ้านยากจนไม่ค่อยมีเครื่องนุ่งห่ม ส่วนใหญ่ใช้การผิงไฟช่วยให้อบอุ่น ในช่วงการตานเข้าใหม่ คือวันเพ็ญเดือน 4 เหนือ ประมาณตี 4 – ตี 5 อากาศจะหนาวมาก คนโบราณจึงคิดการเผาหลัวพระเจ้าตอนเช้ามืด และคิดว่า เมื่อคนเราหนาว พระพุทธเจ้าก็น่าจะหนาวด้วย จึงนำไม้หลัว(ฟืน)ที่เตรียมไว้มาก

องตรงหน้าวิหาร (กองเตรียมไว้ตอนเย็นก่อนวันเผา) ก่อนจุดไฟ จะนำหลัวมัดเล็กๆ ไปประเคนพระพุทธรูป พระสงฆ์เป็นผู้ทำพิธีจุดไฟ เมื่อจุดไฟแล้วจะมีเสียงดังโป้งๆ จากไม้ไผ่ที่ใส่ไว้ข้างใน จุดประสงค์คือ เพื่อใช้ปลูกชาวบ้านให้ตื่นขึ้นมานึ่งข้าวทำกับข้าวมาถวายที่วัด และมีความอบอุ่นทั่วทั้งบริเวณวัด นับว่าเป็นกุศโลบายของคนโบราณที่โน้มน้าวจิตใจลูกหลานให้ต้องการจะทำบุญด้วยจิตสำนึกของตนเอง **และคนแม่แจ่มได้สืบทอดประเพณีตานเข้าใหม่ เผาหลัวพระเจ้ามาจนถึงปัจจุบัน แม้คนที่ไม่ได้ทำนาก็จะหาข้าวเปลือก ข้าวสาร มาร่วมทำบุญ เพราะถูกสั่งสอนว่าเมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวได้กินข้าวใหม่ ก่อนจะกินต้องนำไปตาน(ถวายพระ)ก่อน ตนเองถึงจะอยู่ดีมีสุข**

สิ่งที่ต้องเตรียมเผาหลัวพระเจ้า

1. ไปหาไม้ต้นเล็ก ๆ เป็นพันธุ์ไม้ที่ไม่มีประโยชน์ เช่น ไม้หนาม ตัดยาวประมาณ 3– 4 เมตร เอาเปลือกออก ตากแดดไว้ให้แห้ง
2. หาไม้ไผ่เพื่อใส่ไว้ด้านใน ไม้ไผ่จะเป็นปล้องๆ เมื่อถูกความร้อนจะเกิดเสียงดังโป้งๆ (แทนนาฬิกาปลุก) ฟางข้าวแห้งสอดแซมบ้างเล็กน้อยเป็นเชื้อเพลิง
3. เครือเขา (เถาวัลย์) เส้นใหญ่ ประมาณ 3 เส้น
4. เย็นวันก่อนทำพิธีพระสงฆ์สามเณร พ่อน้อยพ่อหนานจะช่วยกันนำหลัวที่ตากไว้และไม้ไผ่ ฟางมากองหน้าวิหารหรือหน้าศาลาให้ห่างไกลอาคารพอสมควร นำเครือเขาผูกมัดให้แน่น พระสงฆ์เจ้าอาวาสจะนำน้ำขมิ้นส้มป่อยมาประพรมที่กองหลัว และเตรียมหลัวมัดเล็ก ๆ เพื่อนำไปถวายทำพิธีหน้าพระพุทธรูปในวันรุ่งขึ้น ขณะที่พระสงฆ์เริ่มจุดไฟผู้ที่เฝ้าดูอยู่รอบ ๆก็จะประนมมือสวดมนต์(พระพุทธคุณ) จนกระทั่งไฟติดทั่วแล้วจึงแยกย้ายกันไปถวายข้าวปลาอาหารและทำบุญตักบาตร
5. หลังจากทานอาหารเช้าแล้วนำข้าวปลาอาหารที่เตรียมไว้เพื่อไปตานให้คนเฒ่าคนแก่ในหมู่บ้าน

การทำบุญตานเข้าใหม่เป็นการปลูกฝังให้ลูกหลานมีจิตสำนึกในการกตัญญูรู้คุณของผู้มีพระคุณเป็นการทำความดีเบื้องต้นเมื่อคิดดี ทำดี จิตใจก็มีความสุขมีพลังที่จะประกอบอาชีพของตนเอง

ประเพณีตานเข้าใหม่และเผาหลัวพระเจ้า

ประเพณีปอยหลวง (ฉลองสมโภช)

งานประเพณีปอยหลวง คือ งานเฉลิมฉลองสมโภชถาวรวัตถุที่ได้สร้างขึ้นในวัด เพื่อถวายไว้เป็นศาสนสถานถาวรวัตถุของวัด และต้องเป็นสิ่งก่อสร้างที่ใหญ่พอสมควร เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญ เป็นต้น งานปอยหลวงเป็นงานที่ต้องอาศัยความร่วมมือทั้งทางวัด ทางบ้านที่เป็นศรัทธาของวัดนั้น ๆ เป็นงานที่ต้องตระเตรียมความพร้อมหลายวัน ทั้งทางวัดและทางบ้าน แสดงให้เห็นถึงความร่วมมือ ร่วมแรง ร่วมใจ และศรัทธาในพระพุทธศาสนา มีการจัดเตรียมงานและปัจจัยต่าง ๆ ดังนี้

1. วันแห่พระมหาอุปคุต
2. วันดา
3. วันครัวตานศรัทธาชาวบ้าน
4. วันครัวตานหัววัดต่าง ๆ
5. วันถวายตาน

ประวัติพระมหาอุปคุต และปอยหลวง พระมหาอุปคุตเป็นพระสาวกของพระพุทธเจ้า หลังจากพระพุทธเจ้าปรินิพพานไปประมาณสองศตวรรษ ครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชสลดใจเนื่องจากทำสงครามพิชิตแคว้นกลิงคราษฎร์ สูญเสียไพร่พลทั้งสองฝ่ายไปหลายแสนคน พระองค์ทรงสลดพระทัย หันมานับถือพุทธศาสนา ทรงสร้างธรรมสถาน 84,000 หลัง ทั่วอาณาจักร แล้วจัดฉลองอย่างยิ่งใหญ่ พญามารบันดาลให้เกิดอุปสรรคใหญ่หลวงขึ้น ไม่มีใครกำราบพญามารได้นอกจากพระมหาอุปคุตเท่านั้น เมื่อพระมหาอุปคุตปราบพญามารแล้ว งานฉลองอันยิ่งใหญ่จึงผ่านพ้นไปด้วยความเรียบร้อย จึงเป็นที่มาของ พิธีอัญเชิญพระมหาอุปคุตมาในงานเพื่อกำราบพญามารหรืออุปสรรคทั้งปวงที่อาจจะเกิดขึ้น

(การไปเอาพระมหาอุปคุต แล้วแห่มาในวัด กระทำก่อนวันครัวตานเข้าวัด)

อ.มาลา คำจันทร์ ผู้ให้ข้อมูล

วันดา หมายถึง วันจัดเตรียมสิ่งของที่จะนำไปถวายทาน เช่น ทำต้นครัวตาน (ต้นปัจจัย – สิ่งของ) ซึ่งมีการจัดทำตกแต่งให้สวยงาม โดยมีญาติพี่น้องเพื่อนฝูงที่อยู่ต่างบ้านมาร่วมทำบุญ (ฮอมบุญ) และช่วยกันตกแต่งครัวตาน การทำอาหารคาวหวาน เครื่องดื่ม เพื่อเลี้ยงผู้ที่มาฮอมบุญ มีการเลี้ยงกันตลอดงาน บ้านไหนที่มีญาติและเพื่อนฝูงคนรู้จักมาก บ้านนั้นก็ต้องเตรี

ยมมากขึ้น เพื่อให้พอแก่การเลี้ยงดู เป็นการแบ่งปันน้ำใจสร้างมิตรไมตรีต่อกัน

ส่วนประกอบของต้นครัวตาน ต้นครัวตาน หมายถึง การนำไม้มาทำโครงฐานรูปสี่เหลี่ยมเท่ากล่องกระดาษ ด้านบนกล่องสี่เหลี่ยมทำได้หลากหลายแบบ เช่น ทำเป็นรูปใบโพธิ์ ทำวงกลมเป็นชั้น ๆ หรือทำรูปสี่เหลี่ยมเป็นชั้นๆ สิ่งของตกแต่งส่วนใหญ่ คือ ปัจจัยเสียบไม้ปักรอบ ๆ วงกลม หรือทำเป็นผ้ากั๋มปน (ผ้าสบง) หรือทำเป็นต้นกั๋มปี (ผ้าห่อคัมภีร์) ฯ มีช่อดอกไม้เสียบด้านบนสุด

วันครัวตานศรัทธาชาวบ้านเข้าวัด เพื่อให้ชาวบ้านได้นำต้นครัวตานไปถวายทานก่อน เพื่อจะได้ช่วยงานวัดในวันครัวตานหัววัดเข้า ในวันนั้น จะมีพระสงฆ์สามเณรและคณะศรัทธาชาวบ้านที่มาพร้อมกับต้นครัวตานแต่ละวัดเป็นจำนวนมาก จึงต้องจัดเตรียมต้อนรับให้ทั่วถึง

วันครัวตานหัววัด วันนี้ถือเป็นวันที่ยิ่งใหญ่ของงานปอยหลวง เพราะทั้งศรัทธาชาวบ้าน และศรัทธาหัววัดต่างๆ ทั้งในแม่แจ่ม และวัดภายนอกที่เคยไปมาหาสู่กัน ต่างก็จะนำครัวตานพร้อมพระสงฆ์สามเณรและชาวบ้านแห่เข้ามาเป็นขบวนใหญ่ ถ้าบางวัดมีจัดประกวดต้นครัวตานและขบวนด้วย ก็จะมีการจัดตกแต่งขบวนกันอย่างยิ่งใหญ่ ทั้งคนร่วมขบวน การแสดง และสิ่งประกอบอื่นๆ และที่จะขาดไม่ได้ในขบวน ทั้งที่ประกวดหรือไม่ประกวด คือ **กลองหลวง ตามความเชื่อว่าเมื่อจะทำบุญใหญ่ต้องประกาศให้เทวดาร่วมรับรู้และร่วมอนุโมทนาบุญด้วย และกลองหลวงยังเป็นเครื่องดนตรีที่เป็นจิตวิญญาณของชาวแม่แจ่ม เมื่อได้ยินเสียงกลองหลวงดัง ชาวบ้านจะบังเกิดความฮึกเหิม ปิติ และไปร่วมงานอย่างมีความสุขพร้อมเพรียงกันทั้งคนเฒ่า คนหนุ่มคนสาว และเด็ก ๆ เรียกว่า พร้อมเพรียงกันทุกเพศทุกวัย**

วันถวายตาน เช้าวันสุดท้าย จะมีพิธีทางศาสนาทำบุญตักบาตรและถวายตานถาวรวัตถุที่ได้จัดเฉลิมฉลอง เพื่อมอบเป็นศาสนสถานถาวรวัตถุของวัด งานวันนี้ส่วนใหญ่จะมีเพียงศรัทธาชาวบ้านของวัดที่ปอยหลวง หรืออาจจะมีญาติพี่น้องต่างบ้านมาร่วมอนุโมทนาบุญ และพระสงฆ์ตามจำนวนที่ทางวัดได้นิมนต์ไว้ เมื่อเสร็จพิธีทางศาสนาแล้ว ก็ถือเป็นอันจบสิ้นกระบวนการปอยหลวง

กลองหลวง

ต้นครัวตาน

ขบวนแห่ครัวตาน

ประเพณีปีใหม่เมือง

เป็นประเพณีที่แสดงออกถึงคุณธรรมด้านความกตัญญู ต่อ พ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย และบรรพบุรุษ โดยการจัดเตรียมสิ่งของเครื่องใช้และอาหารหวานคาวนำไปถวายพระสงฆ์ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับไปและเชื่อว่าผู้ที่เราทำบุญให้นั้นสามารถรับรู้ได้ ผลที่ได้รับโดยตรง คือ ความสุขใจของผู้ทำ และเป็นการรวมญาติประจำปี ไม่ว่าอยู่ใกล้หรือไกลก็จะกลับบ้านเพื่อดำหัวปีใหม่ และเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา นอกจากนั้น ยังจัดเตรียมสิ่งของไปดำหัวพ่อ แม่ และญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ได้รับพร ได้ฝ้ายผูกข้อมือ ก็ถือว่าได้สิ่งที่ดีที่เป็นมงคลแก่ตัวในการเริ่มต้นปีใหม่ ซึ่งจะกำหนดวันสำหรับทำกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี เป็นวันสังขารล่อง ทุกครัวเรือนจะทำความสะอาดบ้านเรือน ตลอดทั้งบริเวณรอบบ้าน และนำผ้าที่สกปรกมาซัก สมัยโบราณต้องไปซักผ้าที่ริมน้ำแม่แจ่ม มีแพจอดทิ้งไว้ให้ใช้เป็นที่ซักผ้า ผู้ใหญ่จะบอกเด็กๆ ให้ตื่นเช้าๆ ไปซักผ้า เพื่อดูปู่สังขารกับย่าสังขารล่องน้ำแม่แจ่ม (หมายถึงอายุคนเราผ่านไป 1 ปี) กิจกรรมทุกอย่างช่วยกันทำระหว่าง พ่อ แม่ ลูก หลาน

ประเพณีล่องสังขาร วันที่ 13 เมษายน ของทุกปี คนแม่แจ่มสายใต้ (ตำบลท่าผา) จะทำพิธีล่องสังขาร ซึ่งเป็นความเชื่อว่าจะขึ้นปีใหม่แล้วเคราะห์ร้ายต่างๆ ถ้าจะมี ต้องทำพิธีสะเดาะเคราะห์เหล่านั้นให้ล่องน้ำไปให้หมด เพื่อให้มีชีวิตในทางที่ดี หมดเคราะห์ภัยอันตรายทั้งปวงในปีใหม่ที่จะมาถึง สิ่งของที่ต้องเตรียม คือ นำกาบกล้วยมาทำสะตวงใหญ่ (กระทง) ใส่เครื่องเซ่นไหว้ คือ แกงส้ม แกงหวาน ข้าวเปลือก ข้าวสาร ขนม อาหารแห้ง ข้าวตอก ดอกไม้ (ทำเหมือนสะตวงสะเดาะเคราะห์ของคนเหนือ) นำต้นกล้วยมาทำแพเอาสะตวงวางบนแพ เตรียมทำควักต๊าวตังสี่ เพื่อทำพิธีขึ้นต๊าวตังสี่ บอกกล่าวแก่ “ท้าวทั้งสี่ที่ปกปักรักษาบ้านเมือง 4 ทิศ” ให้รับรู้ในการทำพิธี “ล่องสังขาร” ทำขันหลวง เพื่อให้พ่ออาจารย์ไหว้ครูก่อนเริ่มพิธี (เป็นขันครูของพ่ออาจารย์) ผู้ที่จะเข้าร่วมพิธีต้องนำน้ำส้มป่อย ฝ้ายขาวผูกข้อมือ ข้าวแป้งนวดเป็นก้อนแบบทำขนม เงินใส่ขันบูชาครู สถานที่ทำพิธี คือ ริมน้ำแม่แจ่ม เริ่มด้วยพ่ออาจารย์ขึ้นต๊าวตังสี่ แล้วเริ่มพิธีด้วยการกล่าวคำอัญเชิญพระเจ้าลอยเคราะห์มารับเอาเครื่องบูชา ซึ่งมีสะตวง 9 ช่อง ข้าว 9 ก้อน เทียน 9 เล่ม เครื่องเซ่นไหว้

บูชา 9 สำรับ เพื่อบูชาพระอาทิตย์ พระจันทร์ พระอังคาร พระพุธ พระพฤหัส พระศุกร์ พระเสาร์ พระราหู และพระเกตุ

เมื่อพ่ออาจารย์ทำพิธีเสร็จ ให้ทุกคนเอาแป้งปั้นเป็นก้อน กลิ้งเกลือกทั่วตัวอธิษฐานขอให้เคราะห์ทั้งหลายโรคภัยไข้เจ็บทั้งหลายหลุดพ้นจากตัว นำแป้งนั้นใส่ในสะตวง นำแพที่สะตวงล่องไปตามน้ำแม่แจ่ม พ่ออาจารย์พรมน้ำส้มป่อย ผูกข้อมือให้ทุกคน เสร็จพิธี หลายคนอาบน้ำสระผมนัยว่าให้สิ่งที่ไม่ดีทั้งหลายไหลไปตามแม่น้ำ เป็นประเพณีความเชื่อของแต่ละท้องถิ่นที่แตกต่างกัน

วันที่ 14 เมษายน เป็นวันเนาว์หรือวันเน่า และเป็นวันดาเตรียมของ เช่น ทำขนม ทำอาหาร ห่อนึ่ง ห่อหมาก ห่อปูสวยดอกไม้ และจัดเตรียมของดำหัวไว้เป็นชุดๆ ตามจำนวนญาติผู้ใหญ่ของแต่ละครัวเรือน ของทุกอย่างที่เตรียมเน้นของในบ้าน เช่น ดอกไม้ใส่สวย ก็เก็บในบ้าน ขนม อาหาร เน้นของพื้นเมืองเรียบง่าย ไม่เน้นของแพง (ยกเว้นปัจจุบันผู้ที่พอมีเงินก็หาของดีที่สุดที่หาได้) เตรียมตุง ไปปักกองทราย เตรียมขนม อาหารไปทำบุญในวันรุ่งขึ้น และภาคบ่ายของวันนี้ จะไปขนทรายเข้าวัด เพื่อก่อเจดีย์ทรายไว้ปักตุง และเพื่อชดใช้หนี้สงฆ์ที่ได้เหยียบย่ำเอาทรายติดเท้าออกจากวัดไป

วันที่ 15 เมษายน เป็นวันพะญาวัน ช่วงเช้าจะนำข้าวปลาอาหารที่เตรียมไว้ไปทำบุญ ตานขันเข้าให้ญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับ และทำบุญตักบาตร หลังอาหารเช้าเริ่มไปดำหัวญาติผู้ใหญ่ในหมู่บ้านและต่างหมู่บ้าน บ้านไหนที่มีผู้เฒ่าผู้แก่ก็เตรียมรับลูกหลานที่จะมาดำหัว โดยมีลูกหลานอยู่ดูแล มีขนม น้ำดื่ม ไว้รับรอง ฝ้ายที่เตรียมไว้ผูกข้อมือจะเตรียมไว้ก่อน ปัจจุบัน ถ้าลูกหลานจำนวนมากก็ให้พรอย่างเดียว ภาคบ่าย จะไปรวมกันที่วัดเพื่อสรงน้ำดำหัวพระผู้ใหญ่ในวัดและวัดใกล้เคียงด้วย

วันที่ 16 เมษายน เป็นวันปากปี๋ ถือเป็นวันเริ่มต้นปีตามความเชื่อของคนแม่แจ่ม ผู้ใหญ่จะสั่งสอนลูกหลานให้ทำแต่สิ่งดีๆ ในวันนี้ เพื่อเป็นศิริมงคลแก่ตัวเอง ภาคเช้าจะมีพิธีทำบุญปู่จาเข้าที่วัด โดยนำเสื้อของทุกคนในบ้านใส่ตะกร้า เอากระดาษปิดไว้ เอาสะตวงหรือควักข้าว ใส่ข้าว ขนม อาหาร อย่างละ 9 ข้าวตอก ดอกไม้ เอาวางบนเสื้อ พระสงฆ์ทำพิธี เมื่อเสร็จพิธี จะเอาเสื้อออกจากตะกร้า สะบัดๆ นัยว่าให้เคราะห์ภัยออกไป และที่สำคัญ วันนี้ทุกบ้านเรือนจะแกงขนุน เป็นกุศโลบายความเชื่อว่าเมื่อได้กินขนุนวันปากปี๋จะมีสิ่งดีๆ เกื้อหนุนทั้งปี ปัจจุบันมีการแห่ไม้ก๊ำ (ไม้ค้ำ) ด้วย ซึ่งเป็นประเพณีที่นำมาจากที่อื่น สมัยก่อนจะนำไม้ก๊ำไปตานที่วัดเลย ไม่มีการแห่ และในวันนี้ ทุกครัวเรือนจะมีพิธี **“ขึ้นต๊าวตังสี่” วัดช่างเคิ่งมีพิธีสรงน้ำ พระธาตุ**ในวันนี้

ด้วย โดยจัดขบวนแห่เครื่องสักการะอย่างสวยงาม มีศรัทธาวัดอื่น ๆ เข้าร่วมด้วย

สิ้นสุดประเพณีประจำปีเพียงวันที่ 16 เมษายน นอกจากบางหมู่บ้าน มีการปู่จาบ้านในวันที่ 17 เมษายน บางหมู่บ้านก็ทำวันอื่น ส่วนพิธีการและการเตรียมของจะแตกต่างกันไปบ้าง ก็แล้วแต่ แต่ละหมู่บ้านที่ทำต่อเนื่องกันมาตามฮีตฮอยเดิม

พิธีล่องสังขาร

ขนทราย แห่ไม้ก๊ำเข้าวัด

ดำหัวคนเฒ่า

ต๊าวตังสี่

คนแม่แจ่มยึดถือพิธีขึ้น “ต๊าวตังสี่” เป็นพิธีที่สำคัญมากที่สุด ก่อนจะทำบุญใหญ่ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน และทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ผู้ที่ล่วงลับไปจะต้องขึ้นต๊าวตังสี่ก่อนทุกครั้ง และการขึ้นต๊าวตังสี่พร้อมกันทุกบ้านเรือน คือ วันที่ 16 เมษายน ของทุกปีถือเป็นวัน “ปากปี๋” จะต้องทำพิธีนี้เพื่อเป็นสิริมงคล และเพื่อขอความคุ้มครองต่อ “ต๊าวจตุโลกบาลตังสี่” ซึ่งมีชื่อเรียก ดังนี้

1. ต๊าวกุเวณ (ต๊าวเวสสุวรรณ) รักษาทิศเหนือ มียักษ์เป็นบริวาร (จ้อสีแดง)
2. ต๊าวธะตะรัฏฐะ รักษาทิศตะวันออก มีคนธรรพ์เป็นบริวาร (จ้อสีขาว)
3. ต๊าววิรุฬหก รักษาทิศใต้ มีอสูรเป็นบริวาร (จ้อสีดำ)
4. ต๊าววิรุฬปัก รักษาทิศตะวันตก มีฝูงนาคาเป็นบริวาร (จ้อสีเหลือง)

พระอินทราธิราชเป็นประธานอยู่ด้านบน (จ้อสีเขียว มีตุงและฉัตร)

พระแม่ธรณีอยู่ด้านล่าง (จ้อสีขาว มีตุงและฉัตร)

การจัดเตรียมเครื่องขึ้นต๊าวตังสี่

- ใบตองตึง (พลวง) เพื่อทำควัก (กระทง) 6 อัน
- เตรียมกระดาษทำจ้อ ควักละ 4 อัน สีตามที่กล่าวแล้ว
- เทียนเหลืองเล่มเล็ก ควักละ 1 เล่ม
- หมากพลู บุหรี่ เมี่ยง ควักละ 1 ชุด

- แกงส้ม แกงหวาน นำใบมะขาม หรือใบส้มป่อย อ้อย มะละกอ ใบผักอื่นๆ ที่มี หั่นเป็นชิ้นเล็กๆ คลุกเคล้าเข้าด้วยกัน ใส่ข้าวเปลือก ข้าวสาร ขนม อาหารแห้ง ข้าวตอก ดอกไม้ หยิบเครื่องที่คลุกแล้วใส่ในควัก เอาเทียนปัก เอาจ้อวางตามสีที่จัดไว้

การขึ้นต๊าวตังสี่ ทุกบ้านเรือนจะมี “ฮ้านต๊าวตังสี่” พ่ออาจารย์กับเจ้าของบ้านนำควักที่เตรียมไว้ไปวางบนฮ้าน จุดเทียน พ่ออาจารย์อ่านตามตำรา เจ้าของบ้านนั่งไหว้ มีน้ำทำน้ำหยาดขณะทำพิธีด้วย

พิธีขึ้นต๊าวตังสี่

ประเพณีตานโก๋ยสลาก (สลากภัตต์)

ประเพณีตานโก๋ยสลาก คือ การทำบุญในช่วงเวลาที่ข้าวยากหมากแพง แม่แจ่มเมื่อ 50-60 ปีก่อนไม่มีข้าวสารขาย ทุกบ้านเรือนจะทำนาทำไร่ข้าวของตนเอง ในช่วงเดือน 12 (เหนือ) ประมาณเดือนกันยายน ข้าวในนาก็ยังเขียวขจียังไม่ออกรวง ข้าวไร่ก็ยังไม่สุกพอที่จะเก็บเกี่ยวได้ คนที่ค่อนข้างยากจนก็ไม่มีข้าวกิน จำเป็นต้องไปเลือกเก็บรวงข้าวไร่ที่สุกพอจะกินได้ เพื่อนำมาใช้ในประเพณีตานโก๋ยสลาก พ่อแม่ปู่ย่าตายายจึงสั่งสอนลูกหลานว่า “ตานโก๋ยสลากได้บุญนัก” เพราะการแสวงหาข้าวและสิ่งของที่นำมาถวายตานนั้น ได้มาด้วยความยากลำบาก ต้องใช้ความขยันอดทน และตั้งใจจริงจึงจะได้ตานโก๋ยสลาก (มีเจตนาจะทำบุญ) และเป็นการถวายตานไม่เจาะจงพระสงฆ์หรือสามเณร กำหนดวันตานสลากภัตต์ที่แม่แจ่ม คือ วันเดือน 12 เป็ง (วันเพ็ญเดือน 12 เหนือ) วันขึ้น 14 ค่ำเป็นวันดา เตรียมของทุกอย่าง

ตำนานในสมัยพุทธกาล ครั้งหนึ่งในสมัยพุทธกาล พระพุทธเจ้าเสด็จจาริกไปโปรดเวไนยสัตว์ (มนุษย์-สัตว์) พร้อมกับพระสงฆ์อีก 4 รูป เวลาใกล้เพลแล้วยังไปไม่ถึงหมู่บ้าน ไม่มีอาหารฉันเพล เมื่อเดินต่อไปก็ไปพบกับเด็กเลี้ยงควาย 5 คน เด็กเลี้ยงควายมองเห็นพระสงฆ์เดินมา 5 รูป แต่มีรูปหนึ่งมีแสงรัศมีสวยงามออกรอบองค์ (พระพุทธเจ้า) เด็กๆจึงนำข้าวห่อของตนเองไปถวายพระสงฆ์รูปนั้น พระพุทธเจ้าจึงให้เด็กๆ ไปเอาเปลือกไม้มาคนละอัน แล้วเขียนเลขของตัวเองลงไปเรียงลำดับ 1 – 5 แล้วนำเปลือกไม้นั้นคลุกเคล้ากันให้พระทั้ง 5 รูปสุ่มจับ เมื่อได้เลขที่ในเปลือกไม้ตรงกับเด็กคนไหนก็ให้เด็กคนนั้นถวายข้าวห่อของตนกับพระรูปนั้น เป็นการถวายโดยไม่เจาะจงพระรูปใดรูปหนึ่ง เป็นที่มาของประเพณีตานสลากภัตต์

การเตรียมงาน เริ่มแรก คือ การนำไม้ไผ่มาสาน “โก๋ย” และทำขาตั้งตกแต่งให้สวยงาม (ปัจจุบันผู้สูงอายุทำจำหน่าย) ของใช้ที่ใช้แขวนต้นสลากเป็นของที่ใช้ในชีวิตประจำวัน และของที่พระสงฆ์สามเณรใช้ประจำ เช่น ผงซักฟอก สบู่ ยาสีฟัน สมุด ดินสอ ปากกา เป็นต้น จำนวนมากน้อยแล้วแต่เจตนาและความสามารถของแต่ละครอบครัว และสุดท้ายคือปัจจัย ของที่ใส่ข้างในโก๋ยสลาก คือ ข้าวสาร พริก เกลือ อาหารแห้ง ขนม ผลไม้ บางบ้านนิยมใส่กล้วยและแตง นัยว่าให้ทำมาหากินง่ายเหมือนกับปลูกกล้วยปลูกแตง

วันตานสลากภัตต์ เช้าวันตานสลากภัตต์ มีพิธีทำบุญตักบาตร และตานขันเข้าอุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เพราะถือว่าวันนั้นเป็นวันที่นรกเปิด คือ ทั้ง นรก โลกมนุษย์ และสวรรค์ ไปมาหาสู่กันได้ และหากผู้ตายถึงแก่ตกนรกก็จะมีโอกาสได้รับผลบุญที่ญาติอุทิศส่วนกุศลไปให้ หลังอาหารเช้า ทุกครัวเรือนนำต้นสลากภัตต์พร้อมเสื่อ 2 ผืน และน้ำสำหรับใช้หยาดน้ำ(กรวดน้ำ) ต้นสลากทุกต้นจะมีกรรมการติดหมายเลข เมื่อพระสงฆ์หรือสามเณรจับสลากได้หมายเลขของผู้ใด เจ้าของหมายเลขจะปูเสื่อให้พระสงฆ์หรือสามเณรนั่ง 1 ผืน ปูสำหรับเจ้าภาพนั่ง 1 ผืน เมื่อรับพรและกรวดน้ำเสร็จแล้วเป็นเสร็จพิธี ต้นสลากของผู้ใดไม่ตกพระสงฆ์หรือสามเณรก็ถือว่า “ตกพระเจ้า” คือเป็นของวัด เพื่อใช้เป็นค่าใช้จ่ายต่างๆ ในวัด

ประเพณีตานโก๋ยสลาก

การสืบชะตา

ในสมัยพุทธกาล กล่าวถึงเรื่องพระธรรมบทว่า **อายุวัฒนกุมาร** จะมีชีวิตอยู่ได้อีก 7 วัน แล้วจะตายเพราะยักษ์จะมาฆ่า พระพุทธเจ้าจึงสั่งให้ทำมณฑป แวดล้อมด้วยเครื่องสักการบูชา ให้อายุวัฒนกุมารนั่งอยู่ในมณฑปนั้น แล้วให้พระสงฆ์สาธยายบทสวดพระปริต ล้อมรอบมณฑปนั้นตลอด 7 วัน จึงทำให้อายุวัฒนกุมารรอดพ้นภัยจากยักษ์ จึงเป็นที่มาของพิธีการสืบชะตาจนถึงปัจจุบัน

โอกาสในการประกอบพิธีสืบชะตา ทำเมื่อมีการทำบุญใหญ่ เช่น ขึ้นบ้านใหม่ แต่งงาน การได้เลื่อนยศ เลื่อนตำแหน่ง การรับพระราชทานปริญญาบัตรฯ หรือเมื่อคนเจ็บไข้ได้ป่วยนานๆ ญาติจะทำพิธีสืบชะตาให้ หรือทำพิธีพร้อมกันในวัดแต่ละวัด แล้วแต่เจ้าอาวาสของวัดนั้นๆ จะกำหนดโดยยึดเอาวันสำคัญ เช่น วันขึ้นปีใหม่ เป็นต้น

เครื่องสักการะในพิธีสืบชะตา ประกอบด้วยเครื่องสักการะหลายรายการ ประกอบด้วย

1. ขันหลวง 1 ชุด ประกอบด้วย ผ้าขาว ผ้าแดง หมาก 1 หัว เงินหลวง เบี้ย หมากไหม 4 ไหม หมากขด 4 ขด สวยหมากพลู 4 สวย สวยดอกใส่เทียนเหลือง 1 เล่ม 4 สวย สวยดอกใส่เทียนเหลือง 2 เล่ม 4 สวย นำของทุกอย่างที่เตรียมไว้ประกอบเข้าด้วยกัน เงินใส่ซอง 32 บาท ข้าวสารใส่ถ้วยแกง 1 ถ้วย วางในขัน ข้าวเปลือกใส่กะละมังเล็ก 1 กะละมัง ข้าวสารใส่ถ้วยเล็กวางบนข้าวเปลือก 1 ถ้วย
2. ไม้ก๊ำ 4 อัน หรือ 3 อัน (ถ้าสืบชะตาหลวงใช้ 4 อัน ถ้าสืบชะตาหน้อยใช้ 3 อัน) หมายถึงการอุปถัมภ์ค้ำชูกันระหว่างบุคคลในบ้านหรือในวัด
3. ไม้ก๊ำเล็กเท่าอายุหรือ 108 อัน หมายถึงความรักความสามัคคีของผู้ที่อยู่ร่วมครอบครัว ตลอดถึงพระสงฆ์สามเณรและชาวบ้าน (ถ้าสืบชะตาวัดหรือบ้าน)
4. ไม้ขัว (สะพาน) การนำไม้มามัดเชื่อมติดกันหมายถึงการมีความเอื้ออาทรต่อกันระหว่างครอบครัวและญาติมิตร
5. บอกน้ำ บอกทราย บอกข้าวเปลือก บอกข้าวสาร หมายถึงธาตุทั้ง 4 ที่มีอยู่ในตัวคน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ เป็นการบูชาธาตุเหล่านั้น
6. ช่อน้อย ตุงไชย หมายถึงธาตุลมทั้ง 6
7. ตุงค่าคิง หมายถึงตุงที่มีความยาวเท่าตัวคนที่สืบชะตา

8. เทียนค่าคิง เทียนสูงเท่าตัวคนที่สืบชะตา หมายถึงวิถีชีวิตของคน

9. สีสายค่าคิง คือฝ้ายสายสิญจน์ยาวเท่าตัวคนที่สืบชะตา หมายถึงนาม คือของที่ไม่ปรากฏให้เห็น ไฟที่จุดสีสาย เปรียบดังการเผากิเลส

10. หน่อกล้วย หน่ออ้อย กล้าหมาก กล้ามะพร้าว กล้วยเครือ มะพร้าวคะแนง หมายถึงอาหารการกินของคนให้มีอาหารอุดมสมบูรณ์

11. หม้อเงิน หม้อทอง หมายถึงหม้อใส่ทรัพย์สินเงินทอง ให้เงินไหลนองทองไหลมา

12. น้ำส้มป่อยใช้เป็นน้ำมนต์ในพิธี

13. อาหารคาว หวาน ถวายพระสงฆ์เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้บรรพบุรุษ

14. ตาแหลว 7 ชั้น (เฉลียว 7 ชั้น) คาเขียว วางบนขันหลวง เมื่อเสร็จพิธีเอาขึงที่ประตูป้องกันภัยร้ายทุกชนิด

เตรียมพิธีสืบชะตา

เตรียมงาน และพิธีสืบชะตา

ฝ้าย......สายใยแห่งชีวิต

ฝ้ายกับประเพณีพิธีกรรมของคนแม่แจ่ม ตั้งแต่เกิดจนวันสุดท้ายของชีวิต

เด็ก ๆ แม่แจ่มคงจะคุ้นเคยกับฝ้ายมัดมือ (ผูกข้อมือ) เป็นอย่างดี เด็กแรกเกิดก็จะได้รับฝ้ายมัดมือเพื่อเป็นการรับขวัญรับสมาชิกใหม่ให้อยู่ดีมีสุข มีอายุมั่นขวัญยืน ในอดีต ยังไม่มีผ้าขายทั่วไป เมื่อมีเด็กเกิดใหม่ จะใช้ผ้าต๊วบเก่า(ผ้าห่ม) เนื้อนุ่มรองในกระด้ง เอาเด็กนอน แล้วใช้ผ้าต๊วบอีกผืนหนึ่ง ทำวงรอบตัวเด็กเพื่อรักษาให้อบอุ่นคล้ายกับอยู่ในท้องแม่ พอเด็กโตก็มีพิธีสืบหาที่มาของเด็ก คนแม่แจ่มยังมีความเชื่อว่า เด็กที่มาเกิดนั้น เป็นขวัญของบรรพบุรุษคนใดคนหนึ่งของครอบครัว จึงมีการไปถามพ่อหมอแม่หมอขอทำพิธีแกว่งฝ้าย เพื่อถามว่าใครมาเกิดเป็นเด็กคนนั้น พิธีนี้ได้พบเห็นมาด้วยตัวเองก็น่า "งึด" (แปลกใจ) อีกพิธีหนึ่งที่เด็กเกือบทุกคนได้ทำ คือ พิธีตัดเกิด ทำเมื่อเด็กเจ็บป่วย พ่อหมอที่ทำพิธีจะใช้ฝ้าย 3 สี คือ ขาว ดำ แดง เอามาพันรวมกัน เมื่อเสร็จพิธี จะเอาฝ้ายนั้นผูกคอให้เด็กเรียกว่า ใส่ฝ้ายคอ

พิธีกรรมและประเพณีการทำบุญของคนแม่แจ่ม เช่น การขึ้นบ้านใหม่ การแต่งงาน งานเดือนยี่เป็ง วันดำหัวปีใหม่ ดำหัวพ่อเจ้าหลวงฯ ล้วนแต่มีฝ้ายเข้ามาเกี่ยวข้องทั้งสิ้น คนแม่แจ่มจึงมีการปลูกฝ้าย ปั่นฝ้าย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การแต่งงาน การขึ้นบ้านใหม่ สิ่งที่ต้องทำที่สำคัญ คือ การสืบชะตา ซึ่งต้องใช้ฝ้าย 9 เส้น ขึงรอบบ้านและโยงเข้ามาในพิธี ที่ใช้มากที่สุด คือ ฝ้ายมัดมือ เป็นภาพที่คนแม่แจ่มเห็นมาตั้งแต่เด็กจนแก่ พิธีกรรมที่คนแม่แจ่มต้องใช้ฝ้ายทำปีละ 2 ครั้ง คือ การต๋ามขี้สาย(สีสาย) ในวันเดือนยี่เป็งที่แม่แจ่ม มีการเทศน์ธรรมหลวง คือ พระเวสสันดรชาดก ในช่วงวันขึ้น 15 ค่ำ เดือนยี่เหนือ จึงจุดสีสายเพื่อบูชา และวันที่ 16 เมษายนของทุกปี ถือเป็นวันเริ่มต้นปีใหม่ (ช่วงสงกรานต์) จะใช้ฝ้าย 9 เส้น ความยาวเท่าความสูงของแต่ละคนในบ้าน เรียกว่าฝ้ายก้าคิง หรือค่าคิง(เท่าตัวเรา) วันดำหัวปีใหม่กับวันดำหัวพ่อเจ้าหลวงก็ใช้ฝ้ายเป็นส่วนประกอบที่ขาดไม่ได้

ฝ้ายมัดมือที่พ่ออุ๊ยแม่อุ๊ยมัดให้นั้น ถือเป็นพรอันศักดิ์สิทธิ์ บางคนถือเป็นเครื่องป้องกันภัย คนต่างถิ่นหลายคนมีความผูกพันต่อกันเมื่อได้รับฝ้ายมัดมือ

วันสุดท้ายของชีวิต คนแม่แจ่มยังต้องใช้ฝ้ายมากที่สุด คือ ฝ้ายเป็นปีด(ใจ) หลายปีด นำมาคล้องกันให้ได้เส้นยาว ใช้จูงศพไปป่าช้า ในแต่ละปี คนแม่แจ่มใช้ฝ้ายเป็นจำนวนมาก

ฝ้ายจึงเป็นความผูกพันกับชีวิตของคนแม่แจ่มตั้งแต่เกิดจนตาย

ฝ้ายกับความสัมพันธ์ระหว่างคนไตแม่แจ่มกับพี่น้องชนเผ่า

ในอดีตคนแม่แจ่มรุ่นแม่อุ๊ยแม่หม่อน หลายหมู่บ้านไม่ได้ปลูกฝ้ายเอง เนื่องจากดินไม่ดี และต้องป้องกันวัวควายกัดกินต้นฝ้าย อีกทั้งพันธุ์ฝ้ายพื้นเมืองดอกเล็ก จึงใช้วิธีนำสิ่งของเช่น ยาสูบ น้ำอ้อย มะขาม ฯลฯ หาบขึ้นเขาขึ้นดอยไปแลกฝ้ายกับพี่น้องกะเหรี่ยง นอกจากได้ฝ้ายงามๆ แล้ว ยังได้สร้างความผูกพันฉันท์พี่น้อง ไปมาหาสู่กันจนถึงรุ่นลูกหลานในปัจจุบัน และยังได้นำการทอซิ่นลัวะซิ่นยาง ถุงย่ามมาทอใช้ ซึ่งเป็นการผสมผสานวัฒนธรรมเข้าด้วยกันอย่างลงตัว แม้แต่อาหารประจำเผ่ากะเหรี่ยง ก็ยังนำมาทำกินกันจนถึงปัจจุบัน คือ แกงเข้าเบ๊อะ หรือแกงเข้าเบีย

ฝ้ายช่วยส่งเสริมคนแม่แจ่มในด้านเศรษฐกิจตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

เครื่องนุ่งห่มของคนแม่แจ่มสมัยโบราณ ล้วนทำมาจากฝ้ายทั้งสิ้น เพราะไม่มีการขายเสื้อผ้าเหมือนปัจจุบัน ผู้หญิงมีหน้าที่เสาะแสวงหาฝ้ายมาทำตามกระบวนการ เช่น การอีดฝ้าย ปั่นฝ้าย ทอผ้าเพื่อนำมาตัดเสื้อ ตัดกางเกง ทอซิ่นลัวะ ซิ่นยาง ซิ่นก่าน ผ้าห่ม ผ้าปูที่นอน และมุ้งก็ใช้ฝ้ายทอแล้วเย็บไว้ใช้ นับว่างานของผู้หญิง แม้จะเป็นงานย่อย(จุกจิก) แต่ก็ได้ช่วยเหลือครอบครัวเป็นอย่างมาก โดยเฉพาะซิ่นตีนจกที่เป็นมรดกตกทอดแต่เดิม เป็นการทอนุ่งกันเอง ลูกสะใภ้ทอดำหัวแม่สามี และแม่อุ๊ยทอเตรียมไว้นุ่งตอนละสังขาร ทอไว้ใส่สังฆ์ให้พ่ออาจารย์เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตนเอง (เตรียมตัวตายก่อนตาย)

ฝ้ายสร้างชื่อเสียงให้คนแม่แจ่มและอำเภอแม่แจ่ม ส่งเสริมการท่องเที่ยวให้ท้องถิ่น

ปัจจุบัน เมื่อมีการพูดถึงอำเภอแม่แจ่ม คนภายนอกจะคิดถึงซิ่นตีนจกควบคู่กันไป เพราะตีนจกแม่แจ่มมีความโดดเด่น และมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว ไม่เหมือนตีนจกของถิ่นอื่น และส่วนใหญ่ยังใช้ฝ้ายในการทอตีนจกลายโบราณ จนกระทั่งเกิดงานเทศกาลมหกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม ตั้งแต่ พ.ศ.2537 โดยนายไพโรจน์ แสงภู่วงษ์ นายอำเภอแม่แจ่มในขณะนั้น เป็นต้นมา ผู้หญิงแม่แจ่มหลายหมู่บ้านก็มีช่องทางทำมาหากินช่วยเหลือครอบครัวจากการทอตีนจก ทอผ้าพื้นเมือง ทอซิ่น เย็บผ้า ปักผ้า เย็บหมอนหน้าจกฯ **ที่สำคัญตีนจกแม่แจ่มได้รับขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์จากกรมทรัพย์สินทางปัญญา** แม้แต่ละครเรื่องรอยไหม ก็มีซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และซิ่นลัวะ ซิ่นที่อีเม้ยนุ่งก็เป็นซิ่นลัวะแม่แจ่ม ต่อไปนี้ก็อยู่ที่คนแม่แจ่มจะช่วยกันรักษาส่งเสริมสิ่งเหล่านี้ให้ยั่งยืนได้อย่างไร?

ผ้าตีนจก หน้าที่และเอกลักษณ์ของหญิงแม่แจ่ม

ผู้หญิงแม่แจ่มมีหน้าที่และทำงานหนักร่วมกับผู้ชายมาตั้งแต่อดีต ไม่ว่าจะเป็นการทำนา ทำไร่ หรือเมื่อหมดหน้าทำนา ทำไร่ ผู้ชายมักไปรับจ้างทางตะวันตกของแม่แจ่ม คือ ทางแม่สะเรียง ขุนยวม แม่ลาน้อย แม่ฮ่องสอนและฝั่งพม่า ใช้เวลานับเป็นเดือน เพื่อหารายได้มาสู่ครอบครัว ส่วนผู้หญิงก็มิได้นิ่งนอนใจอยู่เฉย เดินทางนำสิ่งของไปแลกกับฝ้ายทางหมู่บ้านกะเหรี่ยงทางด้านตะวันตก คือ ตำบล บ้านทับ และทางเหนือ คือ ตำบลแม่นาจร เดินทางไปกลับประมาณ 3-8 วัน เมื่อได้ฝ้ายมาก็นำมาทอผ้าต่อไป

นอกจากนี้ งานหนักในบ้าน เช่น งานตักน้ำ ตำข้าว เอาหลัว (หาฟืน) ก็เป็นหน้าที่ของผู้หญิงเช่นกัน

แม้จะทำงานหนักไม่ต่างจากผู้ชาย แต่ผู้หญิงแม่แจ่มยังคงให้ความสำคัญ ให้เกียรติและนับถือผู้ชาย มอบให้เป็นช้างเท้าหน้า ทั้งนี้ เนื่องจากมีความเชื่อในทางพุทธศาสนาอย่างหนึ่งว่าผู้ชายเป็นผู้ที่ทำบุญมามากกว่า จึงเกิดเป็นเพศชาย

งานที่ผู้หญิงแม่แจ่มภาคภูมิใจ คือ งานทอผ้า

ทั้งนี้ เพราะการทอผ้าเพื่อสวมใส่เป็นเครื่องนุ่มห่ม เป็นหน้าตาของคนในครอบครัวที่ไม่ควรให้ผู้อื่นดูถูกดูแคลน ดังคำพูดติดปากที่ว่า

“ตุ๊กบ่อได้กิ๋น บ่อหมีคนต๋ามไฟส่องต๊อง ตุ๊กบ่อได้นุ่งได้หย้อง ปี้น้องดูแคลน”

หมายความว่า หากยากจนไม่มีกิน มักไม่มีคนเห็น แต่หากไม่มีเสื้อผ้าเครื่องแต่งตัวดีๆ ญาติพี่น้องมักดูถูกดูแคลนได้

ดังนั้น ผู้หญิงแม่แจ่มตั้งแต่สมัยโบราณมา มีหน้าที่หลัก คือ ทำเครื่องนุ่งห่ม เนื่องจากสมัยก่อนไม่มีขาย จึงต้องศึกษาเรียนรู้กระบวนการทำเครื่องนุ่งห่มกันเอง ซึ่งเริ่มจากการปลูกฝ้าย นำดอกฝ้ายมาทำให้เป็นเส้น และทอให้เป็นผืนผ้า ต่อมาจึงนำมาเย็บให้เป็นเสื้อ กางเกง ซิ่น ทุกขั้นตอนต้องทำด้วยมือทั้งสิ้น

การศึกษาเรียนรู้เริ่มจากยายมาสู่แม่ และจากแม่มาสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน สืบทอดวิธีการกันเรื่อยมา

ปัญหาที่มีมาแต่อดีตคือ การหาฝ้ายเพื่อนำมาใช้ทอผ้า

ในอดีต การหาฝ้ายมาเป็นวัสดุทอผ้าใช่จะหาได้ง่าย บางหมู่บ้านพื้นที่ไม่สามารถปลูกฝ้ายได้ เพราะดินไม่สมบูรณ์ ปลูกแล้วดอกฝ้ายเล็ก อีกทั้งในบ้านเลี้ยงวัวควาย มักกินต้นฝ้ายที่ปลูกไว้ เช่น ที่บ้านช่างเคิ่ง บ้านเกาะ บ้านสันหนอง (เขตเทศบาลในปัจจุบัน) รวมทั้งบ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ ไม่สามารถปลูกฝ้ายได้

หากไม่สามารถปลูกฝ้ายได้ก็ต้องนำของไปแลก หรือรับจ้างเพื่อให้ได้เงิน เมื่อได้เงินแล้วจึงนำไปซื้อฝ้ายมาทอผ้า

แม่อุ๊ยปั๋น นิปุณะ อายุ 84 ปี บ้านห้วยไห เล่าเรื่องวิถีชีวิตคนแม่แจ่มว่า เมื่อเริ่มวัยสาวไปรับจ้างตำข้าว แคงละ 2 สตางค์ (1แคงประมาณ 3-4 ลิตร) วันหนึ่งตำข้าวได้หลายแคง เมื่อได้เงินแล้ว เดินไปซื้อฝ้ายบ้านปุ๋จองคำ บ้านช่างเคิ่ง ระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร ไปด้วยกันหลายคน ล้วนอยู่ในวัยสาวกัน นอกจากนี้ มีฝ้ายทางตะวันตก (แม่ฮ่องสอนและพื้นที่พม่า) มักซื้อจากพ่อค้าวัวต่างที่ไปซื้อมาขายต่อ

หากไม่มีเงิน ใช้วิธีหาสิ่งของไปแลกฝ้าย ยอมรับกันว่าฝ้ายที่บ้านยาง(กะเหรี่ยง) ทางตะวันตกและทางเหนือมีคุณภาพดีกว่า แม่อุ๊ยสูงอายุหลายคนเล่าว่า สมัยรุ่นสาว ประมาณ พ.ศ. 2475-2483 ได้นำหมาก น้ำอ้อย ยาสูบ ถั่วเน่า เดินทางไปแลกฝ้ายที่บ้านยาง(กะเหรี่ยง) ทางตะวันตก เดินขึ้นเขาลงห้วยกว่าจะถึงไปกลับประมาณ 6-8 คืน ฝ้ายบ้านยางงามดี เมื่อเอามาอีด (รีดเอาเมล็ดออก) มาปั่น แล้วได้เส้นฝ้ายมาก เป็นฝ้ายคุณภาพดี ดอกใหญ่ มียวงฝ้ายมาก ทอผ้าได้ปริมาณมาก

การทอผ้าสมัยก่อน ทอเพื่อสวมใส่ ไม่ใช่เพื่อขาย ในอำเภอแม่แจ่ม มีการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวัน เนื่องจากไม่มีการซื้อหา เช่น ผ้าต๊วบ ผ้าห่ม มุ้ง หมอน เป็นต้น

นอกเหนือจากการทอผ้าเพื่อใช้ในชีวิตประจำวันแล้ว ชาวแม่แจ่มยังยึดถือว่า “ผ้าตีนจก” เป็นสิ่งที่มีค่าที่สุด เป็นสิ่งเชิดหน้าชูตาของคนที่ทอได้และคนที่สวมใส่ มักทอนุ่งเองและแบ่งปันให้ญาติพี่น้องที่ทอไม่เป็น ไม่ได้ทอเพื่อซื้อเพื่อขาย อีกทั้งไม่ได้ทอมากเพราะในครอบครัวต้องทอผ้าอย่างอื่นที่จำเป็น

ผ้าซิ่นตีนจกมักทอพอใช้คนละผืนสองผืน เมื่อขาดก็จะทอใหม่ ผู้หญิงจะมีเสื้อหรือผ้าซิ่นใหม่เก็บไว้คนละชุด เพื่อใช้นุ่งเวลาไปร่วมงานปอย หรือไปวัด ส่วนเสื้อผ้าซิ่นสำหรับนุ่งไปทำงานในนาไร่มักมีเพียงคนละ 2 ชุด ขณะอยู่บ้าน ผู้หญิงที่อายุมากมักไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงที่อายุน้อยสวมเสื้อห้อย(เสื้อบ่าห้อย) เป็นผ้าเมืองเย็บเอง เรียกว่า เสื้อ 5 ดูก คือ มีตะเข็บ 5 แห่ง ด้านหน้า 2 ด้านหลัง 3 ด้านหน้ามีกระเป๋า 2 ข้าง

ขั้นตอนการทอผ้า เมื่อได้ดอกฝ้ายมาแล้ว ต้องมาเก็บเศษขี้ผงออกให้หมด เรียกว่า ไช้ฝ้าย ดึงฝ้ายรอบ ๆ ดอกฝ้ายให้ฟูแล้วใส่กระด้งนำไปตากแดด ต่อมานำมา "**อีด**" คือ นำดอกฝ้ายที่กำลังร้อนจากการผึ่งแดดมาป้อนเข้าฟันเฟืองของอีด (เครื่องอีดฝ้าย) จะทำให้ได้ยวงฝ้ายฟูงาม และยวงฝ้ายกับเมล็ดฝ้ายแยกออกจากกัน ฝ้ายที่อีดแล้ว ยังกระจัดกระจายอยู่ **ต้องนำไปยิง** ในอุปกรณ์ที่เรียกว่า **สะลุ่น** เพื่อตียวงฝ้ายให้ฟูเกาะกลุ่มกันเป็นก้อนคล้ายสำลี แล้วนำมา **ผัดหลูหลี** หรือ **ผัดหน่วยหลี** ให้เป็นแท่งยาว ๆ ประมาณ 1 คืบเท่านิ้วก้อย หลังจากนั้นแล้วนำไปปั่นให้เป็นเส้นฝ้าย

มีการวิจัยพบว่า หมู่บ้านในอำเภอแม่แจ่มที่มีร่องรอยของการก่อเกิดผ้าตีนจกแม่แจ่ม คือ บ้านอาฮาม มีการทอผ้าตีนจกตั้งแต่ยุคที่พญาปกครองบ้านเมืองแม่แจ่ม แม่หม่อนที่เป็นต้นตระกูลของช่างทอปัจจุบัน ล้วนเคยอยู่บ้านอาฮาม แล้วแยกย้ายไปมีครอบครัวหมู่บ้านอื่นโดยรอบบ้านอาฮาม

ลวดลายตีนจกแม่แจ่ม จากคำบอกเล่าของช่างทอรุ่นแม่อุ๊ย แม่หม่อน บอกว่า ทุกลายของผ้าตีนจก มันมีมาแต่เดิมสอนกันมาจากรุ่นสู่รุ่น และมีตัวอย่างลายไว้ดูทุกครั้งที่ขึ้นต้นลายใหม่ ไม่ได้คิดขึ้นมาเอง ยกเว้นลายรูปสัตว์ต่าง ๆ ในหมอนหน้าจก **พ่อหนานตา ศรีเที่ยง** สามี**แม่เต็ม ศรีเที่ยง** บ้านยางหลวงวาดรูปสัตว์ให้แม่เต็มทอ จึงเป็นที่มาของสัตว์ต่าง ๆ ในปัจจุบัน **ลายตีนจกที่ทอได้ยาก คือ "ขันเสี้ยนสำ"** และเป็นลวดลายที่ใช้ฝ้ายหลายสีซ้อนในรายละเอียด ซึ่งต้องใช้ความละเอียดถี่ถ้วนเป็นพิเศษ ราคาก็จะแพงตามไปด้วย เพราะตีนจกที่ทอพิเศษแบบนี้จะสวยกว่าตีนจกธรรมดาทั่วๆ ไป

ระยะต่อมามีการเปลี่ยนแปลงลายตามที่มีผู้นิยมและสั่งทอ ผ้าตีนจกบางผืนจึงมีหลายลายในผืนเดียวกัน

ความงดงามของผ้าตีนจกแม่แจ่ม นอกจากจะดูที่ความละเอียดของเส้นฝ้ายที่ใช้ทอ และความแน่นของเนื้อผ้าในโคมรูปสี่เหลี่ยมขนมเปียกปูนแล้ว ยังดูการใช้สี การวางสัดส่วนของลวดลายกับขนาดของผ้าให้พอเหมาะก็มีความสำคัญเช่นกัน ช่างทอตีนจกที่มีฝีมือจะไม่นิยมให้มีช่องว่างเกิดขึ้นในลวดลายของตีนจก กล่าวคือ จะมีการเพิ่มลายจกลงในส่วนประกอบของลายให้เต็มทั้งในโคม ขัน และ ห้องนก ซึ่งตรงจุดนี้ถือเป็นลูกเล่น หรือศิลปะที่ช่างทอสามารถสร้างลวดลายตีนจกให้มีลายต่างกันออกไปได้นับเป็นร้อยลาย โดยไม่ซ้ำแบบกัน

นอกจากนี้ การใช้สีฝ้าย ก็มีส่วนที่ทำให้ลวดลายเปลี่ยนไป ดังเช่น ลายขันสามแอว ลายหละกอน และลายนาคกุม หรือการสับเปลี่ยนลวดลายในโคมหรือขัน ก็ทำให้การเรียกชื่อลายเปลี่ยนไปด้วย แต่การเพิ่มลาย การใช้สีฝ้าย หรือการสับเปลี่ยน

โคมหรือขัน ก็ไม่ทำให้ตีนจกแม่แจ่มเปลี่ยนแปลงรูปแบบเดิม หรือลดความงามลงแต่อย่างใด กลับกลายเป็นความหลากหลายของลวดลายและสีสันในรูปแบบเอกลักษณ์เดิม **ยิ่งถ้าเป็นซิ่นตีนจกโบราณอายุเกิน 70-80 ปีขึ้นไป จะมีสีสันและลวดลายที่ซับซ้อนมาก บางลายใช้ฝ้ายถึง 32 เงื่อน และซ้อนลายหลายชั้น** จากการศึกษาลวดลายซิ่นตีนจกโบราณแต่ละยุคจนถึงปัจจุบัน พบว่ามีการเปลี่ยนแปลงในรายละเอียดต่าง ๆ อยู่ตลอดมา

การขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ เมื่อ พ.ศ.2547 **นางฝอยทอง สมวถา** และคณะ ได้ทำงานวิจัยเรื่องผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม ได้รับการสนับสนุนจากกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) มีข่าวว่าจะมีคนนำผ้าตีนจกแม่แจ่มไปเข้าเครื่องทอ เพราะได้จ้างช่างทอตีนจกแม่แจ่มไปแกะลายแม่แบบ ตีนจกแม่แจ่มทุกลายพร้อมเข้าเครื่องได้ **จึงจำเป็นต้องนำผ้าตีนจกแม่แจ่มที่เป็นแม่แบบ 16 ลาย ขอขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา เพื่อรักษาภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษไว้ให้ลูกหลานคนแม่แจ่มอย่างยั่งยืน** และนางฝอยทอง สมวถา ได้ดำเนินการยื่นคำร้องขอขึ้นทะเบียนสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ครั้งแรก **เมื่อวันที่ 5 กันยายน พ.ศ.2547** หลังจากนั้น มีการเปลี่ยนแปลงคำร้องขอยื่นอีกหลายครั้ง ครั้งสุดท้าย ได้ยื่นในนาม “**จังหวัดเชียงใหม่” เมื่อวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ.2549** และได้รับการประกาศขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์เมื่อ **เดือนตุลาคม พ.ศ. 2551** ผลจากการที่ผ้าตีนจกแม่แจ่มได้รับขึ้นทะเบียนฯ ทำให้ตีนจกแม่แจ่มเป็นที่รู้จักกว้างขวางมากขึ้น ช่างทอพัฒนาฝีมือตามหลักเกณฑ์ของกรมทรัพย์สินทางปัญญา และตามหลักเกณฑ์ที่คณะกรรมการ G.I. แม่แจ่ม ได้ร่วมกันกับช่างทอกำหนดขึ้นเพื่อเป็นคู่มือของช่างทอตีนจกแม่แจ่ม ราคาก็ได้เพิ่มมากขึ้น ผู้บริโภคกับช่างทอพบกันโดยตรงได้ไม่ต้องผ่านคนกลาง นับว่าการที่ผ้าตีนจกแม่แจ่มได้รับขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ทำให้ช่างทอผู้ขายตีนจกแม่แจ่มมีช่องทางในการผลิตและขายผ้าตีนจกได้มากขึ้น มีรายได้ช่วยเหลือครอบครัวและเป็นที่รู้จักของบุคคลทั่วไปทำให้เกิดความภูมิใจในตัวเอง

ความสัมพันธ์ของผู้หญิงแม่แจ่มกับผ้าตีนจก ในอดีต ผู้หญิงที่ทอตีนจกเป็นและผู้ที่มีเงิน จะมีซิ่นตีนจกไว้ใช้ ปัจจุบันผู้หญิงแม่แจ่มได้ซื้อหาซิ่นตีนจกไว้ใช้กันทุกคน เด็กนักเรียนผู้หญิงก็นุ่งตีนจกทุกวันศุกร์ ผู้หญิงที่อายุห้าสิบปีขึ้นไปจะเก็บตีนจกไว้นุ่งตอนตาย และเตรียมซิ่นตีนจกอีกส่วนหนึ่งไว้ทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้แก่ตนเองเพื่อให้มีตีนจกนุ่งในชาติหน้า

เป็นความเชื่อความผูกพันและความภาคภูมิใจในผ้าตีนจกว่าเป็นผ้าที่มีคุณค่าที่สุด งดงามที่สุดของผู้หญิงแม่แจ่ม

อนาคตของผ้าทอแม่แจ่ม จากผลการวิจัยพบว่าช่างทอเดิมอายุ 60-80 ปี มีจำนวนลดลง เนื่องจากอายุมากขึ้นทำให้สายตาและสุขภาพไม่ดี แต่มีช่างทอรุ่นใหม่อายุ 30-50 ปี เพิ่มขึ้นมาทดแทน ซึ่งเป็นกลุ่มสำคัญที่จะสืบสานต่องานผ้าตีนจกให้คงอยู่ต่อไปอีกอย่างน้อย 30-50 ปี หลังจากนั้นแล้ว คงยากที่จะคาดการณ์ได้เกี่ยวกับอนาคตของผ้าทอตีนจกแม่แจ่ม

(ข้อมูลจากงานวิจัยเรื่องประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก-ผ้าทอแม่แจ่ม,ฝอยทอง สมวถากับคณะ, 2548)

แม่อุ๊ยคำ บุญเทียม

แม่อุ๊ยติ๊บ บุญเทียม

แม่อุ๊ยปั๋น นิปุณะ

ตีนจกแม่แจ้ รุ่นส่งส่วย

ตีนจกลายโบราณ ผืนนี้ทอยุคที่มี "ไหมว้อง" ประมาณ 50 – 60 ปี ผู้ทอเป็นลูกแม่แจ้ ปิงกุล บ้านไร่ ชื่อ อำพรรณ เป็นโรคบ้าหมู แต่มีความสามารถทอตีนจกได้เป็นร้อยๆผืน

ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

ในส่วนนี้ จะเป็นข้อมูลภาพและรายละเอียดของผ้าตีนจกที่จัดแสดงไว้ในห้องผ้าของ “**เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม**” เพื่อเผยแพร่ภูมิปัญญาของพ่อครูแม่ครู ตลอดจนลูกหลานที่สืบทอดเจตนา รักษามรดกล้ำค่านี้ให้คงอยู่คู่แม่แจ่มตลอดไป โดยผ้าตีนจกเลขที่ 001 – 016 เป็นแม่แบบ 16 ลายที่ขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์แล้ว

เลขที่ 001

ชื่อลาย **หละกอนหน้อย**

ผู้ทอ นางประไพ สารินจา อายุ 44 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2555

เลขที่ 002

ชื่อลาย **หละกอนกลำง**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เลขที่ 003

ชื่อลาย **หละกอนหลวง**

ผู้ทอ นางบัวไข บุญเทียม อายุ 50 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2549

ใช้ฝ้ายพ่ายทั้งผืน โทนสีเหลือง แดง

เลขที่ 004

ชื่อลาย **เจียงแสนหลวง**

ผู้ทอ นางก๋องคำ โมตาลี อายุ 55 ปี

บ้านห้วยไห หมู่ 7 ต.ท่าผา

ใช้ฝ้ายพ่ายจก มีดิ้นแซมที่ตัวหงส์

เลขที่ 005

ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อย**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

ใช้ฝ้ายพ่ายโบราณยุคหลังสงคราม

ทอจกสีเขียวเข้มเป็นไหมพรม

เลขที่ 006

ชื่อลาย **ขันสามแอวในนกนอน**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกโบราณยุคหลังสงคราม

ใช้ไหมจกแซมบางแห่ง

เลขที่ 007

ชื่อลาย **ขันเสี้ยนสำ**

ผู้ทอ แม่อุ๊ยหล้าผง (ลูกพญาไจย)
บ้านอาฮาม

แม่อุ๊ยธิดา วรรณคำ บ้านช่างเคิ่ง
มอบให้ พ.ศ.2548 พร้อมเล่าประวัติผู้ทอ
ฝ้ายสีแดงเป็นฝ้ายแดงน้ำมัน สีไม่ตก

เลขที่ 008
ชื่อลาย **ขันแอวอู**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม (พ.ศ.2485)
ใช้ฝ้ายพ่ายอย่างดีสีสดไม่ตก

เลขที่ 009

ชื่อลาย **หงส์เบ้า**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

ใช้ฝ้ายพ่ายยุคหลังสงคราม จกมีไหมแซม (ยุคนี้ซื้อฝ้ายจากจอมทอง เพราะไปทางตะวันตกไม่ได้แล้ว มีอันตรายถึงชีวิต)

เลขที่ 010

ชื่อลาย **หงส์บี้**

ผู้ทอ แม่อุ๊ยคำ(ก็อด) บุญเทียม

อายุ 90 ปี

ทอเมื่อ พ.ศ.2555

แม่อุ๊ยคำทอตีนจกเลี้ยงลูกและตนเอง จนซึมซับเอาตีนจกเป็นชีวิตจิตใจ ทอไม่หยุดถึงพ.ศ.2557 อายุ 93 ปี ร่างกายอ่อนแอลงมาก เริ่มหลงลืม ลูกจึงให้หยุด

เลขที่ 011

ชื่อลาย **กุดขอเบ็ด**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม เพราะใช้

ฝ้ายพ่ายและไหมจกแซม

เลขที่ 012

ชื่อลาย **โกมหัวหมอน**

ผู้ทอ แม่เลิศ คำมาวัน อายุ 67 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ซิ่นผืนนี้แม่เลิศทอตั้งแต่รุ่นสาว ใช้ไหมจกทั้งผืน สีสดใสมาก บ่งบอกลักษณะนิสัยร่าเริงของผู้ทอ ได้เอาซิ่นตีนจกลายเดียวกันทอโดยนางมลทา อรินติ๊บ ลูกแม่เลิศ ใช้ฝ้ายสีตุ่นๆทอ ไม่ยอมใช้สีสดๆ จึงขอแลกซิ่นผืนนี้เพราะอยากเก็บไว้เล่าเรื่องเอกลักษณ์ของช่างทอเรื่องการใช้สีฝ้ายแตกต่างกัน

เลขที่ 013

ชื่อลาย **โกมฮูปนก**

ผู้ทอ นางก่องคำ โมตาลี อายุ 55 ปี

บ้านห้วยไห หมู่ 7 ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2547

ส่งเข้าประกวดในงานเทศกาลผ้าตีนจก 2547

ได้รางวัลที่ 1 เป็นช่างทอที่ฝีมือดีมากคนหนึ่ง

เพราะสืบสายเลือดจากแม่อุ๊ยปั๋น นิปุณะ

ช่างทอตีนจกรุ่นโบราณที่ถ่ายทอดความรู้หลาก

หลายให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้

แม่อุ๊ยปั๋นถึงแก่กรรม พ.ศ.2555

เลขที่ 014

ชื่อลาย **นาคกุม**

ผู้ทอ นางเกษร จันต๊ะมัง อายุ 44 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2552

เป็นการทอจากตัวอย่างตีนจกบ้านอาฮาม

ฝีมือแม่อุ๊ยหล้าผง ลูกพญาไจย

เลขที่ 015

ชื่อลาย **นกนอนกุม**

ผู้ทอ นางศรีนวล มูลแก้ว อายุ 39 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

เป็นช่างทอฝีมือดีอีกคนของบ้านไร่ เริ่มทอตีนจกตั้งแต่อายุ 13 ปี

เลขที่ 016

ชื่อลาย **นกกุม**

ผู้ทอ นางมลทา อรินติ๊บ อายุ 49 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

เป็นประธานกลุ่มทอผ้าบ้านไร่ ปัจจุบันเป็นศูนย์เรียนรู้การทอผ้า เย็บหมอน ทำถั่วเน่าและวิถีชีวิตอื่นๆให้กับนักเรียน นักศึกษาและบุคคลทั่วไป

เลขที่ 017

ชื่อลาย **หงส์ปล่อย**

ผู้ทอ นางศรีนวล มูลแก้ว

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอตีนจกผืนนี้ขณะอายุ 19 ปี (2540)

ฝ้ายทอยุคนั้นใช้สีกลมกลืนไม่ฉูดฉาด

ซึ่งต่างจากสีเดิมๆของตีนจกยุคโบราณ

เลขที่ 018

ชื่อลาย **ขันสามแอวในหงส์สาม**

ผู้ทอ นางกิ่งแก้ว ทิพย์ปัญญา

อายุ 57 ปี บ้านช่างเคิ่งบน ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ. 2546

เป็นหลานสะใภ้ และเป็นคนบ้านทัพ จึงทอตีนจกได้สวย ตีนจกผืนนี้ได้รับไหว้ในฐานะญาติผู้ใหญ่ของสามี จึงนำมาจัดไว้เพื่อให้เกียรติผู้ให้

เลขที่ 019

ชื่อลาย **เจียงแสนหลวง กุดแม่แจ้**

ผู้ทอ นางเกษร ฝอยนวล อายุ 61 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ. 2549

ทอจากตีนจกต้นแบบของแม่แจ้ เป็นซิ่นในยุคที่ช่างทอแม่แจ่มทอตีนจกด้วยฝ้ายและดิ้นที่คุ้มเจ้าส่งมาให้ เมื่อทอเสร็จ จะนำไปส่งเป็นเครื่องบรรณาการให้คุ้มเจ้าเชียงใหม่ ห้ามไพร่หรือชาวบ้านนุ่งซิ่นที่ทอด้วยดิ้น ซิ่นของแม่แจ้เป็นของบรรพบุรุษที่แม่แจ้รักษาหวงแหนมากห้ามทายาทขายเด็ดขาด ปัจจุบันซิ่นผืนนั้นอยู่ที่นางปราณี เรือนคำฟู บ้านไร่ ลูกแม่แจ้

เลขที่ 020

ชื่อลาย **เจียงแสน ห้องนกห่างแม่แจ้**

ผู้ทอ นางมาลัย นิปุณะ อายุ 45 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ. 2550

ทอจากตีนจกต้นแบบของแม่อุ๊ยแจ้ เป็นตีนจกที่ใช้ฝ้ายผสมไหม จกสีสันหลากหลายสีสันสดใสงดงามมาก เมื่อช่างทอยุคปัจจุบันนำมาทอการให้สีฝ้ายจะเปลี่ยนไปตามความชอบที่เป็นเอกลักษณ์ของช่างทอแต่ละคน เมื่อสอบถามว่าทำไมไม่ใช้สีเหมือนของเดิม เขาบอกว่า "มันตอบ่ะม่วน" คือไม่ชอบสีแบบนั้น ทอไม่มีความสุข

เลขที่ 021

ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อย**

ผู้ทอ นางนิตยา สุต๋าคำ อายุ 51 ปี บ้านอาฮาม ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ. 2555 ทอจากตีนจกต้นแบบของแม่อุ๊ยคำ(ก็อด) ของเดิมใช้ไหมโบราณสีสวย ผืนนี้ใช้ไหมตราสมอปัจจุบัน สีสันสู้ของเดิมไม่ได้ ทั้งๆที่คนทอฝีมือดี และใช้สีตรงตามตัวอย่าง ตรงนี้บ่งบอกได้ว่าสีฝ้ายทำให้ลวดลายเปลี่ยนไป

เลขที่ 022

ชื่อลาย **ขันสามแอวในนกนอน**

ผู้ทอ นางคำป้อ เจริญโรจน์ อายุ 67 ปี บ้านนาเรือน ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ. 2531 เป็นตีนจกผืนแรกของแม่ฝอยทอง ขณะนั้นรับราชการอยู่ที่เชียงใหม่ ได้สั่งทอตีนจกให้เพื่อนที่ร้านแววคำ ตลาดสมเพชร กฤษดา ลูกชายบอกว่าทำไมแม่ไม่ซื้อผืนนี้ไว้ สวยดี ก็เลยซื้อ ราคาขณะนั้น 600 บาท แต่ไม่ได้นุ่งเพราะหนักมาก ฝ้ายทอจก 6 เส้น หางสะเปาสีส้ม ขาว แตกต่างจากตีนจกแม่แจ่มทั่วไปที่ใช้สีดำ ขาว ซิ่นก็สวย ปัจจุบันไม่ทอแบบนี้อีกแล้ว อะไรที่ยากและช้า ปัจจุบันจะปรับปรุงใหม่หมด เป็นการพัฒนาของช่างทอ และบางอย่างที่กำหนดโดยผู้บริโภค

เลขที่ 023

ชื่อลาย **กุดขอเบ็ด**

ผู้ทอ นางก๋องคำ โมตาลี อายุ 55 ปี

บ้านห้วยไห หมู่ 7 ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2548

ทอจากต้นแบบของแม่อุ๊ยปิ๋น นิปุณะ แม่ของก๋องคำ ซึ่งมีสีสันสวยงาม แต่ลูกไม่ยอมทอให้เหมือนแม่ บอกว่า "ตอบ่ะม่วน" ทอเป็นปีก็ไม่เสร็จ เพราะไม่อยากนั่งกี่ เป็นตีนจกผืนแรกที่ทำให้เริ่มเรียนรู้ลักษณะนิสัยและเอกลักษณ์การให้สีของช่างทอแต่ละคน ถ้าอยากได้สีแบบไหนต้องให้ช่างทอคนไหนทอ จึงจะไม่ผิดหวัง

เลขที่ 024

ชื่อลาย **กุดขอเบ็ด**

ผู้ทอ นางมลทา อรินติ๊บ อายุ 49 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ.2549

ผืนนี้สีเริ่มเหมือนตีนจกโบราณ คือ เน้น แดง เหลือง การเปลี่ยนแปลงเรื่องสีมาจากการที่ได้ไปขอถ่ายรูปตีนจกแม่แจ่มโบราณที่ร้านสบันงาของคุณอรรคเดช นาคบัลลังก์ ที่เชียงใหม่ ซึ่งมีตีนจกแม่แจ่มหลายร้อยผืน เมื่อนำรูปไปให้ช่างทอแต่ละคนดู เขาเลือกผืนที่ชอบและเริ่มลงมือทอ ใช้สีฝ้ายเหมือนของโบราณ และได้รับความนิยมมาจนถึงปัจจุบัน

เลขที่ 025

ชื่อลาย **กุดขอเบ็ด**

ผู้ทอ นางเกษร จันต๊ะมัง อายุ 44 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ.2553

ความแตกต่างจากผืนอื่น คือ การใช้ฝ้ายจกโกมละสี ซึ่งสวยงามไปอีกแบบหนึ่ง และลายกุดเบ็ดเป็นลายที่ช่างทอใช้เทคนิคการให้สีได้มากที่สุดอีกลายหนึ่ง

เลขที่ 026

ชื่อลาย **หละกอนกล๋าง**

ผู้ทอ แม่ตอง วรรณคำ อายุ 80 ปี

บ้านแม่ปาน ทอเมื่อ พ.ศ.2549

ด้วยความเกี่ยวดองเป็นญาติกัน แม่ตองจึงทอตีนจกผืนนี้ให้ เพื่อเป็นเกียรติแก่แม่ตอง จึงนำตีนจกผืนนี้มอบให้เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม

เลขที่ 027

ชื่อลาย **ขันเสี้ยนห้า**

ผู้ทอ แมอุ๊ยคำ(กอด) บุญเทียม อายุ 91 ปี

บ้านยางหลวง ทอเมื่อ พ.ศ.2556

แม่อุ๊ยคำทอตีนจกตั้งแต่รุ่นสาวจนถึงอายุ 91 ปี แม่อุ๊ยบอกว่า "ม่วนตี้ได้ตอตี๋นจก" เพียงแต่เรากำหนดลายไม่ได้ แม่อุ๊ยทอตามใจที่แม่อุ๊ยชอบ ความงามของตีนจกแม่อุ๊ยอยู่ที่ใจคนซื้อกับใจแม่อุ๊ยถึงกัน แม่อุ๊ยสร้างสรรค์งานอย่างอิสระ เป็นคนร่าเริงแจ่มใสชอบคุย ไม่มีโรคประจำตัว ปัจจุบันลูกหลานห้ามทอตีนจกเพราะเริ่มหลงลืม ทอผิดๆ ถูกๆ แต่ยังคุยรู้เรื่องดีอยู่

เลขที่ 028

ชื่อลาย **หงส์ปล่อยแม่อุ๊ยคำ**

(ที่จริงคือ ลายเจียงแสนขันหละกอน)

ผู้ทอ แม่อุ๊ยคำ(ก็อด) บุญเทียม อายุ 91 ปี บ้านยางหลวง ทอเมื่อ พ.ศ.2556

เป็นตีนจกอีกผืนหนึ่งจากฝีมือแม่อุ๊ยคำ เมื่อถามว่าผืนนี้ลายอะไร แม่อุ๊ยบอกว่า ลายหงส์ปล่อย ก็เลยตั้งชื่อว่า "ลายหงส์ปล่อยแม่อุ๊ยคำ" เพื่อเป็นเกียรติแก่แม่อุ๊ย และเพื่อให้ช่างทอรุ่นลูกหลานจะได้เรียนรู้ความอดทน มุ่งมั่น และขยันขันแข็งของแม่อุ๊ย ที่สำคัญแม่อุ๊ยเป็นผู้มีจิตใจดี ดีกับทุกคนที่ไปหาไปเยี่ยมเยียน

เลขที่ 029

ชื่อลาย **ลายหงส์เบ้า**

ผู้ทอ นางศรีออน บุญเทียม อายุ 66 ปี

บ้านยางหลวง ทอเมื่อ พ.ศ.2556

ทอจากผืนต้นแบบของแม่อุ๊ยคำ(ก็อด) บุญเทียม นางศรีออนเป็นลูก เมื่อแม่บอกว่า ลายหงส์เบ้า ก็ต้องเรียกตามแม่ ซึ่งที่อื่นๆ ไม่มีลายแบบนี้ ช่างทอกลุ่มบ้านไร่เพิ่งนำตัวอย่างไปทอเมื่อ พ.ศ. 2556

เลขที่ 030

ชื่อลาย **หงส์สามประยุกต์**

ผู้ทอ นางจันทร์สม เป็งสุวรรณ์ อายุ 44 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา ทอเมื่อ พ.ศ.2551

เป็นตีนจกลายประยุกต์ซึ่งได้รับความนิยมอย่างมากในช่วง พ.ศ.2520 – 2535 เพราะราคาถูก และได้รับการสนับสนุนจากหลายฝ่ายในขณะนั้น หมู่บ้านที่ทอลายประยุกต์มากที่สุดคือ บ้านท้องฝาย และบ้านที่ทอน้อยที่สุด คือ บ้านไร่ บ้านยางหลวง สองหมู่บ้านนี้จะชอบทอตีนจกลายโบราณ

เลขที่ 031

ชื่อลาย **หงส์สามประยุกต์**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจากร้านดาราผ้าตีนจก บ้านท้องฝาย เมื่อ พ.ศ.2554 ซื้อเพื่อนำมาจัดแสดงใน ห้องผ้าเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม ให้ผู้เข้ามาศึกษาเรียนรู้ได้ดูเปรียบเทียบกับตีนจกลายโบราณ และเมื่อจะซื้อผ้าตีนจกไปใช้ จะได้ดูเป็นว่า ผืนไหนลายโบราณ ผืนไหนลายประยุกต์

เลขที่ 032

ชื่อลาย **นกนอนกุมประยุกต์**

ผู้ทอ ด.ญ.สุนารี รบชนะ นักเรียนชั้น ป.6 โรงเรียนบ้านทัพ ทอเมื่อ พ.ศ.2555

อาจารย์ทศพร จันทรประณีต มอบให้เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม นำมาจัดแสดงเพื่อบอกแก่คนทั่วไปว่า เด็กนักเรียนก็สามารถทอตีนจกได้ไม่แพ้ผู้ใหญ่ แม้จะใช้ไหมประดิษฐ์ทอแทนฝ้ายพ่าย และฝีมือยังห่างไกลจากช่างทอรุ่นแม่ แต่ก็เป็นการเริ่มต้นที่ดี มีความขยัน อดทน ส่อแววจะเป็นช่างทอที่เก่งในภายภาคหน้าเป็นความหวังของการสืบทอดการทอผ้าตีนจก

เลขที่ 033
ชื่อลาย **หละกอนหลวง**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ใช้ฝ้าย
พ่ายสีเหลือง แดง และเป็นฝ้ายแดง
น้ำมัน สีไม่ตก ไม่ซีด

เลขที่ 034
ชื่อลาย **หละกอนหลวง**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม สีฝ้าย
ไม่เข้มข้นและมีไหมจกแซม ซึ่งช่าง
ทอรุ่นนั้นนิยมใช้ไหมทอแซม

เลขที่ **035**
ชื่อลาย **หละกอนหน้อย**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมจกเป็นส่วนใหญ่ และหางสะเปาแตกต่างจากหางสะเปาของแม่แจ่ม น่าจะนำเอาหางสะเปาของตีนจกถิ่นอื่นมาทอ

เลขที่ 036
ชื่อลาย **โกมฮูปนก**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ตีนจกผืนนี้เริ่มต้นลายโกมฮูปนก จำนวน 4 โกม เปลี่ยนเป็นโกมฮูปนกเล็กในหละกอน-หลวง และสลับสีฝ้ายไปเรื่อยๆ แบบตามใจชอบ หรือแล้วแต่ฝ้ายที่มีอยู่ ไม่ใช่เรื่องที่ผิดสำหรับช่างทอ เพราะทอเท่าที่มีฝ้าย หรือตามจินตนาการว่าสวย

เลขที่ 037
ชื่อลาย **หละกอนหลวง**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม เพราะใช้ฝ้ายสีแดงน้ำมัน สีไม่ตก และตีนจกผืนแคบมากตามความนิยมสมัยนั้น

เลขที่ 038

ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อย**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ตีนจกผืนนี้ไม่ใช้ห้องนก แต่ใช้ห้องกุดตาแสง ซึ่งสวยงามอีกแบบหนึ่ง ผืนเดิมแคบมีการจกลายขันสามแอวต่อเพื่อให้กว้างตามสมัยปัจจุบัน

เลขที่ 039

ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อย**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ตีนจกผืนนี้เหมือนกับผืนเลขที่ 038 น่าจะเป็นฝีมือช่างทอคนเดียวกัน ความแคบของตีนจกยังแคบอยู่ ไม่มีการทอต่อ เดาได้ว่าผืนเลขที่ 038 ลูกหลานได้รับมรดก จึงทอลายอื่นต่อเพื่อให้กว้าง ถ้าเป็นเจ้าของเดิมจะนุ่งแคบๆ แบบเดิม

เลขที่ 040
ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อย**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม หงส์สีม่วงในโกมเจียงแสนแปลกกว่าหงส์ตีนจกผืนอื่นๆ เพราะตัวตรงไม่อ่อนช้อย และจุดสังเกตตีนจกกลุ่มยุคก่อนสงคราม คือ ไม่มีแอวสีขาว มีแต่แอวสีแดง

เลขที่ 041

ชื่อลาย **เจียงแสนหลวง**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม หงส์ตัวตรงมาอีกหนึ่งผืนแล้ว อยากเดาว่าช่างทอคนเดียวกัน หรือหมู่บ้านเดียวกัน เพราะหงส์แบบนี้ไม่แพร่หลาย

เลขที่ 042
ชื่อลาย **เจียงแสนหลวง**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ตีนจกผืนนี้ถูกเจ้าของใช้งานมานานจนฝ้ายจะหมดอายุแล้ว จุดเด่นของตีนจกผืนนี้ คือ นกแต่ละตัวในห้องนก ฝีมือผู้ทอดีมาก ละเอียดแน่นเรียบจนถึงปัจจุบัน

เลขที่ 043

ชื่อลาย **เจียงแสนหลวง**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคก่อนสงคราม ตัวซิ่นที่ต่อตีนจกยุคก่อนสงครามส่วนใหญ่เป็นซิ่นแม่กุ๋ง เพราะเนื้อผ้าเรียบเป็นฝ้ายอย่างดี ทอที่บ้านแม่กุ๋ง อำเภอสันป่าตอง จังหวัดเชียงใหม่

เลขที่ 044
ชื่อลาย **ขันเสี้ยนห้า**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม นกบางตัวในห้องนกใช้ไหมจก ซึ่งเป็นไหมที่นิยมใช้ในระยะสั้นๆ ช่วงนั้น เพราะรุ่ยง่าย ช่วงหลังจึงยกเลิกไม่ใช้ไหม คงใช้แต่ฝ้ายพ่ายจก

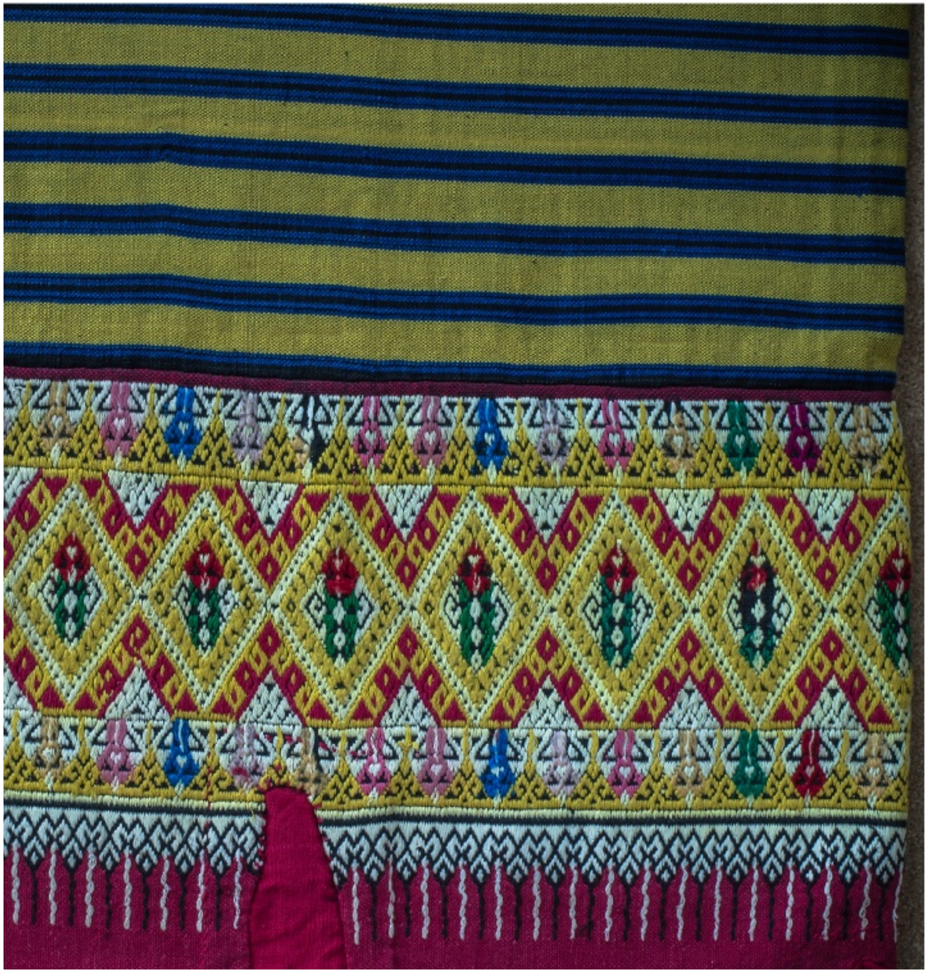

เลขที่ 045
ชื่อลาย **ขันเสี้ยนห้า**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม นกบางตัวในห้องนกใช้ไหมจก หงส์ในโกมเป็นหงส์ปล่อยอีกแบบหนึ่ง

เลขที่ 046
ชื่อลาย **โกมหัวหมอนในนกนอน**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมอีกแบบหนึ่งจก และตีนจกผืนนี้อยากเดาว่า เป็นตีนจกฝึกทอใหม่ เพราะฝีมือหยาบมาก เก็บฝ้ายไม่เรียบร้อย สรุป คือไม่สวยเลย แต่มันคือสิ่งที่บ่งบอกได้ว่า การเรียนทอตีนจกทุกยุคทุกสมัยจะเริ่มจากลายง่ายๆ ทอหยาบๆ ไปก่อน เมื่อทอเป็นแล้วจึงพัฒนาฝีมือขึ้นเป็นขั้นเป็นตอน จนทอได้สวยแน่นเรียบตามเอกลักษณ์

เลขที่ 047

ชื่อลาย **เจียงแสนหน้อยในหงส์สาม**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมจกแซม บางแห่ง และตัวหงส์สามเป็นสีเขียวเกือบทั้งหมด ยกเว้นตัวกลางๆ หงส์เป็นสีดำ เพราะฝ้ายสีเขียวหลุดออกแล้ว

เลขที่ 048
ชื่อลาย **ขันสามแอว**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมจกแซมที่ตัวหงส์เหลือง การใช้ไหมแซมเป็นบางแห่ง เนื่องจากไหมแพงกว่าฝ้าย แต่ช่างทอก็อยากจะทอไหมบ้าง จึงเลือกแซมตามความชอบของแต่ละคน

เลขที่ **049**
ชื่อลาย **ขันสามแอว**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมทอจก แซมบางแห่ง ซิ่นแม่กุ้งผืนนี้สวยมากเนื้อแน่นเรียบ เป็นซิ่นปั่นไกซึ่งช่างทอซิ่นปัจจุบันไม่ค่อยทอแล้ว

เลขที่ 050
ชื่อลาย **ขันสามแอว**
ผู้ทอ ไม่ทราบ
ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา
บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550
เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ผืนนี้ใช้ไหมพรม
ทอจกบางแห่งทำให้หลุดลุ่ยทั่วทั้งผืน

เลขที่ 051

ชื่อลาย **ขันสามแอว**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมจกบางแห่ง ตีนจกผืนนี้กับผืนเลขที่ 049 ฝีมือ และการให้สีใกล้เคียงกันมาก น่าจะเป็นช่างทอคนเดียวกัน ซิ่นสีชมพูสวย

เลขที่ 052
ชื่อลาย **ขันสามแอว**
ผู้ทอ นางมลทา อรินติ๊บ อายุ 49 ปี
บ้านไร่ ต.ท่าผา

เป็นตีนจกผืนแรกที่มลทาได้ทอ หลังจากฝึกทอหน้าหมอนเป็นแล้ว ผืนนี้ทอตั้งแต่รุ่นสาว รุ่นนั้นนิยมใช้ฝ้ายจกหลายเส้น จึงทำให้หนาหนัก เสร็จเร็ว ไม่ค่อยเรียบเนื่องจากความนูนของเส้นฝ้าย มลทาบริจาคให้ไว้ในห้องผ้าเฮือนสืบสาน ส่วนซิ่นสีฟ้า เป็นฝีมือทอของแม่เลิศ คำมาวัน แม่ของมลทา

เลขที่ 053

ชื่อลาย **โกมฮูปนก**

ผู้ทอ ไม่ทราบ

ซื้อจาก นางแก้วลุน สารินจา

บ้านทัพ ต.ท่าผา พ.ศ.2550

เป็นตีนจกยุคหลังสงคราม ใช้ไหมทอจกแซม

บางแห่ง เอกลักษณ์ความแคบของตีนจก

เลขที่ 054

ชื่อลาย **16 ลาย ที่ขึ้นทะเบียน สิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์**

ผู้ทอ นางประไพ สารินจา อายุ 44 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ.2555

ตีนจก 16 ลาย ที่เป็นลายหลักนำขึ้นทะเบียนเป็นสิ่งบ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ กับกรมทรัพย์สินทางปัญญา กระทรวงพาณิชย์ เมื่อ พ.ศ. 2551 ตีนจกแม่แจ่มส่วนใหญ่จะทอลายละผืน มาช่วงหลัง มีผู้บริโภคต้องการทั้ง 16 ลาย อยู่ในผืนเดียวกัน ส่วนมากจะเป็นผู้ซื้อภายนอก คนแม่แจ่มยังนุ่งผืนละลายเหมือนเดิม

เลขที่ 055

ชื่อลาย **ตีนจกลายประยุกต์แก๋งแค**

ผู้ทอ แม่บัวจันทร์ กรรณิกา อายุ 76 ปี

บ้านไร่ ต.ท่าผา

ทอเมื่อ พ.ศ. 2547

เป็นแม่แบบลายประยุกต์ทอด้วยไหมประดิษฐ์ จุดสังเกต คือ คนแก่ทอลายเดียวหลายส่วน เพียงแต่เปลี่ยนสีฝ้ายจก ตีนจกแบบนี้ไม่นิยม เพราะใช้ต่อนุ่งไม่สวย น่าจะมีผืนเดียว จึงอนุรักษ์ไว้ จัดแสดงในห้องผ้าเฮือนสืบสาน

เลขที่ 056 ลายหงส์ปล่อย

เลขที่ 057 ลายกุดขอเบ็ด

เลขที่ 058 ลายละกอนหลวง

ตีนจก 3 ผืนนี้ คุณฐิติมา เหมพันธ์ ได้บริจาคให้เป็นสมบัติของเฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม

ตีนจกยุคต่าง ๆ

ตีนจกยุคก่อนสงคราม

ตีนจกยุคหลังสงคราม

ตีนจกยุคปัจจุบัน

ผ้าทอ ปกาเกอะญอแม่แจ่ม

สมเกียรติ มีธรรม

อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ มีกลุ่มชาติพันธุ์หลากหลาย ส่วนใหญ่แยกกันอยู่ในชุมชนเฉพาะกลุ่มของตน ที่ผสมผสานกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในชุมชนเดียวกัน มีให้เห็นอยู่บ้างไม่มากนัก แต่ก็ยังคงอัตลักษณ์ของตนบนความแตกต่างหลากหลายได้อย่างงดงาม นอกจากภาษาและสำเนียงพูดที่บ่งบอกได้ว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใดแล้ว ผ้าทอและลวดลายบนผืนผ้าอาภรณ์ที่สวมใส่ ก็บ่งบอกให้เห็นถึงอัตลักษณ์ของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างชัดเจน ไม่ว่าจะเป็นชนเผ่าปกาเกอะญอ ชนเผ่าม้ง ชนเผ่าลัวะ และชนเผ่าไตหรือคนเมือง

ผ้าทอปกาเกอะญอ(กะเหรี่ยง) อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ได้รับการยกย่องว่ามีลวดลายหลากหลาย และมีความละเอียดมากกว่าแถบจังหวัดตากและจังหวัดกาญจนบุรี มีทั้งการทอลายธรรมดาหรือทอลายขัด และการทอเป็นลวดลายในลายเนื้อผ้า ลวดลายสลับสี ลายจก และลายขิด เป็นต้น

แต่ละลวดลาย เรียงด้ายใช้สีและจำนวนเส้นด้าย ทั้งในแนวขวางและแนวตั้งแตกต่างกันไป ความกว้างของผืนผ้า ใช้วิธีกะประมาณการณ์ตามความชำนาญ โดยยึดรูปร่างของผู้ทอเป็นหลัก ไม่มีเครื่องมือวัดให้ได้มาตรฐานเดียวกัน เมื่อขึ้นเครื่องทอแต่ละครั้ง ผู้ถักทอก็จะรู้ว่าผ้าที่ตนทอเอาไปใช้ทำอะไร เช่น เอาไปทำย่าม ก็จะกำหนดเส้นดาย ขนาด และลวดลาย ให้เหมาะสำหรับทำย่ามพร้อม ๆ กันไป ถ้าทอเสื้อ ทอผ้าถุง ฯลฯ ก็จะกำหนดเส้นด้าย ขนาด และลวดลาย ให้เหมาะสำหรับทอเสื้อ ทอผ้าถุง เท่านั้น ส่วนความยาว ขึ้นอยู่กับความต้องการใช้ ไม่ได้กำหนดไว้ชัดเจน

ความยากง่ายในการถักทอลวดลายต่าง ๆ สัมพันธ์แนบแน่นกับประสบการณ์ชีวิตของแต่ละวัย โดยเฉพาะในหมู่แม่หญิงปกาเกอะญอ การทอผ้าและลวดลายที่สลักบนผ้าในแต่ละ

ผืน ล้วนบ่งบอกถึงช่วงแห่งชีวิตและประสบการณ์ในแต่ละวัยได้อย่างชัดเจน ถ้าเป็นชุดในวัยเด็ก ก็จะเน้นความเรียบง่ายไม่ซับซ้อนมากนัก ถักทอลายขัดหรือลายธรรมดา เพื่อให้ผืนผ้าเรียบเนียนสม่ำเสมอและเป็นสีเดียวกันทั้งผืน พอโตขึ้นเป็นสาว ชาวปกา-เกอะญอทุกคนต้องสวมใส่ชุด *“เชวา”* ซึ่งมีลักษณะเป็นทรงกระบอกสีขาวยาวลงมาถึงน่อง บ่งบอกถึงความบริสุทธิ์ของหญิงสาว

ในการทอชุดเชวา เป็นการทอแบบลวดลายในเนื้อผ้าและลวดลายประกอบ ทั้งนี้ ขึ้นอยู่กับการใช้ประโยชน์และความนิยม ชุดเชวาหญิงสาวปกาเกอะญอบางชุด มีลายขวางบริเวณเหนืออก และตกแต่งด้วยครุ่ยบริเวณคอเสื้อและชายเสื้อพองามต่อเมื่อแต่งงานแล้ว แม่หญิงปกาเกอะญอทุกคน ต้องเปลี่ยนมาสวมใส่เสื้อสีดำ ที่เรียกกันว่า "***เชโม่ซู***" โพกหัวด้วยผ้าทอลายขิด ใส่ผ้าถุงลายมัดหมี่ สีสมัยนิยม แต่ห้ามกลับไปสวมใส่ชุดเชวาสีขาวอีก

การทอเชโม่ซู มีลวดลายหลากหลายและซับซ้อนกว่าชุดเชวามาก ลวดลายบนเชโม่ซูมีทั้งการทอสลับสีลายจก เสื้อลายขิดและเสื้อลายปักลูกเดือยเป็นรูปต่างๆ เช่น รูปลายงูเหลือม(พะโดกิ) ลายบอกน้ำเต้า(ทีลูคะ) ลายต่อลูกเดือย(ลอเมอเจอะ) ลายตัวบุ้ง (สิพอ) หรือลวดลายอื่นๆ แล้วแต่จินตนาการของแต่ละคน ขณะที่ผ้าถุงแม่หญิงปกาเกอะญอแบบดั้งเดิม นิยมทอลายมัดหมี่สีแดง แต่เมื่อสังคมเปลี่ยนแปลงไป ก็หันมาใช้สีและลวดลายหลากหลายมากขึ้น

ส่วนผู้ชาย ไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่ สวมใส่*“**เชกอ**”*สีแดงเป็นหลัก หากแต่ปัจจุบัน มีหลากสีให้เลือกสวมใส่ตามสมัยนิยม ลวดลายการทอเป็นลายในเนื้อผ้านูนตามแนวตั้งหรือแนวนอน ตกแต่งด้วยแถบสี แต่ไม่มีการปักประดับเหมือนเสื้อผู้หญิง ชายเสื้อฝั้นเป็นเกลียวหรือทำเป็นครุ้ยปล่อยลงมาถึงสะโพกพองาม ส่วนย่าม นิยมทอลายในเนื้อผ้าและลายธรรมดาหรือว่าลายขัดสลับกันไปมา หนาหรือบางขึ้นอยู่กับจำนวนเส้นดายที่ใช้ถักทอ

ในสมัยก่อนนั้น การทอผ้าเป็นเรื่องที่แม่หญิงปกา-เกอะญอทุกคนต้องเรียนรู้ และสืบสานภูมิปัญญาการทอผ้าจากผู้เป็นแม่ ชุดที่สวมใส่และลวดลายการทอบนผืนผ้า ตั้งแต่ลายธรรมดาหรือลายขัดที่ไม่ซับซ้อนมากนัก มาจนถึงลายจก ลายขิด และลายปักลูกเดือยนั้น ไม่เพียงแต่บ่งบอกถึงพัฒนาการในช่วงแห่งชีวิตแต่ละวัยเท่านั้น หากแต่ยังเป็นการคงไว้ซึ่งอัตลักษณ์ของตน บนวิถีวัฒนธรรมที่พึ่งพิงดิน น้ำ ป่า ผ่านผืนผ้ามาสู่คนรุ่นต่อไปได้อย่างงดงาม

การแต่งกายเด็กหญิง

การแต่งกายหญิงชายปกาเกอะญอ

ผ้าถุงลายมัดหมี่

ผ้าโพกหัวผู้หญิง

ลวดลายผ้าปกาเกอะญอ

เสื้อลายขิด

กลุ่มทอผ้าในแม่แจ่ม

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ หมู่ที่ 10 ตำบลท่าผา

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่เริ่มก่อตั้งเมื่อ พ.ศ. 2544 ประธานกลุ่ม คือ **นางเกษร ไววาง** มีสมาชิกรวมหุ้นกันจำนวน 175 คน แต่ไม่ได้ทอผ้าทุกคน เป็นการรวมกลุ่มแบบหลวม ๆ ไม่มีแผนดำเนินการแต่อย่างใด เพราะช่างทอแต่ละคนมีอาชีพหลัก คือ ทำนา ทำไร่ จนกระทั่ง พ.ศ. 2548 ได้เปลี่ยนประธานกลุ่มเป็น **นางมลทา อรินติ๊บ** และได้ย้ายที่ทำการกลุ่มไปอยู่บ้านนางมลทา เลขที่ 84 หมู่ที่ 10 ตำบลท่าผา ทอตีนจกขายทั่วไป ไม่ได้ขายที่กลุ่ม ส่วนใหญ่มีผู้เข้าไปสั่งทอ พ.ศ.2552 **นางฝอยทอง สมวถา** ได้ประสานงานกับกลุ่มเพื่อน ๆ จากกรุงเทพฯมาทอดผ้าป่าเพื่อสร้างโรงทอผ้า สร้างแล้วเสร็จเมื่อ พ.ศ. 2553 **โดยสร้างโรงทอผ้าในที่ดินของนางมลทา อรินติ๊บ** มีสมาชิกมาทอที่โรงทอผ้าจำนวน 12 คน มีผู้สูงอายุทำผลิตภัณฑ์อื่น ๆ เช่น ทำถั่วเน่า เย็บหมอน อีก 10 คน รวม 22 คน และมีสมาชิกทอที่บ้านอีกจำนวนหนึ่ง

การพัฒนากลุ่มหลังจากมีที่ทำการกลุ่มชัดเจน การผลิตและการขายได้ขายที่กลุ่ม โดยนางมลทาเป็นผู้ซื้อจากสมาชิก และขายให้กับผู้สั่งทอเป็นส่วนใหญ่ โดยนางฝอยทอง สมวถาได้ช่วยเหลือ**ประชาสัมพันธ์ให้ทางเฟซบุ๊ค**อีกช่องทางหนึ่ง ซึ่งนับว่าได้ผลดี เพราะมียอดผู้สั่งทอเพิ่มขึ้นทุกเดือน นอกจากการทอตีนจกแล้ว ผู้สูงอายุยังได้ทอหน้าหมอน เย็บหมอน ทอซิ่น ทอถุงย่าม และทำถั่วเน่า และเครื่องจักสานชนิดต่าง ๆ แล้วแต่ผู้สั่งต้องการ นอกจากนี้ ยังรับจัดเตรียมของในพิธีกรรมต่าง ๆ ของแม่แจ่มอีกด้วย **นับว่าโรงทอผ้าบ้านไร่ เป็นแหล่งเรียนรู้ให้กับผู้ที่สนใจทั้งภายในและภายนอก ตลอดถึงการถ่ายทำสารคดีต่างๆ เกี่ยวกับวิถีชีวิตแม่แจ่ม ทำให้สมาชิกของกลุ่มมีรายได้สม่ำเสมอตลอดทั้งปี**

กลุ่มทอผ้าบ้านไร่ (มลทา แม่เลิศ เกสร และมาลัย)

กลุ่มทอผ้าบ้านทัพ

ที่บ้าน**พ่อกอนแก้ว อินต๊ะก๋อน** นอกจากมีปิ่นปักผมอันลือชื่อแล้ว ยังมีกลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านทัพตั้งอยู่ใต้ถุนบ้านอีกด้วย **นางบัวจันทร์ นิปุณะ** (ลูกพ่อกอนแก้ว) อายุ 45 ปี ประธานกลุ่มทอผ้าบ้านทัพ เล่าว่า ผู้สูงอายุที่บ้านทัพมีหลายคนที่ทอตีนจกเป็น ทอซิ่น เย็บหมอน ทำหมวก(ว่อม)ได้ แต่ไม่มีการรวมกลุ่มกันและขายสินค้าที่ทำขึ้นมาได้ยาก เพราะไม่มีสถานที่ที่นักท่องเที่ยวรู้จัก **นายสงวน นิปุณะ** (สามี) จึงเขียนโครงการเสนอต่อสำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่แจ่ม โครงการ SML ของหมู่บ้าน ได้เงิน 150,000 บาท เมื่อเดือนกันยายน 2552

เงินที่ได้รับแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ 75,000 บาท เอามาทำโรงเรือนทอผ้าโดยต่อเติมจากบ้านที่อยู่อาศัย และทำกี่ อุปกรณ์ทอผ้า อีก 75,000 บาท ใช้เป็นเงินทุนหมุนเวียนซื้อฝ้าย ซื้อสินค้าให้กับสมาชิก ซึ่งมี 12 คนที่มานั่งทอที่โรงทอ บางคนก็ทอที่บ้านแล้วนำมาขายให้ สินค้าส่วนใหญ่ คือ ตีนจก ซิ่นต่อตีนจก หมอนหน้าจก ย่าม ว่อม (หมวก) ผ้าพันคอ ผ้าพาดจกช้างม้า และรับซื้อสินค้าชาวเขาบ้าง เช่น ซิ่นลัวะ เสื้อลัวะ ย่ามฯ สินค้าทั้งหมดวางขายที่กลุ่ม ได้อาศัยนักท่องเที่ยวที่เข้ามาเยี่ยมชมพ่อกอนแก้วทำปิ่น การดำเนินการของกลุ่มทำเองตามความเข้าใจ สมาชิกเบิกฝ้ายไปทอก่อน เมื่อทอเสร็จเอามาขายให้ถึง หักค่าฝ้าย เน้นการขายถูกไม่เอากำไรมาก ให้คนทออยู่ได้และขายสินค้าได้เรื่อย ๆ ไม่ตกค้าง ปัญหาที่ผ่านมาไม่มีเพราะมีคนเข้ามาหาพ่อกอนแก้วตลอดทั้งปีและทุก ๆ ปี ขณะนี้ พ่อกอนแก้วจากไปแล้ว เหลือแม่สุขกับน้องสาว ชื่อ นางบุปผา เชียงแสน ช่วยกันทำปิ่น นับว่ายังได้รับความเมตตาจากนักท่องเที่ยวเหมือนที่พ่อกอนแก้วยังมีชีวิตอยู่

พ่อกอนแก้ว อินต๊ะก๋อน

นางบุปผา เชียงแสน (ลูกสาว)

ปิ่นปักผมบ้านทัพ
หนึ่งเดียวในแม่แจ่ม

การทำปิ่นบ้านพ่อกอนแก้ว

ในหนังสือ "อดีตแม่แจ่ม" ของ **พ.ต.อ. อนุ เนินหาด** ได้กล่าวบทนำไว้ว่า *"ในแม่แจ่ม ใคร ๆ ก็รู้จัก พ่อหลวงกอนแก้ว อินต๊ะก๋อน"* เรื่องราวของการทำปิ่นปักผมที่เขียนในบทนี้ได้ขออนุญาตนำมาจากหนังสือ อดีตแม่แจ่ม ของ พ.ต.อ. อนุ เนินหาด ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรอำเภอแม่แจ่ม ดังที่กล่าวแล้ว

พ่อกอนแก้ว อินต๊ะก๋อน เป็นลูกของพ่อปัน – แม่ปัน อินต๊ะก๋อน เกิดที่บ้านแม่ปาน ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2470 เป็นลูกคนโต มีน้องอีก 3 คน เสียชีวิตแล้ว 2 คน เหลือน้องชายอีก 1 คน คือนายบุญตัน อินต๊ะก๋อน อยู่บ้านสันหนอง (ลูก ๆ มีกิจการร้านบุญตันฯ) พ่อกอนแก้วมีภรรยา 3 คน มีลูก 11 คน ภรรยาคนปัจจุบัน คือ แม่สุข อินต๊ะก๋อน มีลูก 3 คน 1 นางบัวจันทร์ นิปุณะ 2 นางฝอยทอง จันทร์เหมย 3 นางบุปผา เชียงแสน

พ่อกอนแก้วเริ่มทำปิ่นปักผมมาตั้งแต่อายุ 7-8 ขวบ ไม่ได้เรียนจากที่ไหนเอาของเก่ามาดูแล้วก็หัดทำ เพราะชอบและพัฒนาฝีมือขึ้นเรื่อย ๆ เมื่อก่อนทำแจกญาติผู้หญิง ไม่ได้ทำขาย อาชีพเดิม ทำนา ทำไร่ เป็นช่างก่อสร้างบ้าน เคยไปรับจ้างทำ "โฮงฝรั่ง" ที่บ้านสบวาก นอกจากนี้ ยังเป็นช่างปั้นพระพุทธรูปในหลาย ๆ วัดในแม่แจ่ม ช่างทำโบสถ์ วิหาร ช่างแกะสลัก ทำปูนปั้นตามวิหาร ทำปราสาทเพื่อใส่ศพ ที่ชอบมากคือทำเครื่องดนตรีพื้นเมือง เช่น ทำปี่ ซึง และชอบเล่นเองด้วย เมื่อมีงานซอที่ไหน พ่อกอนแก้วจะเป็นช่างปี่ทุกครั้ง มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่ได้มอบเกียรติบัตรให้เป็นช่าง 10 หมู่

ในช่วง 20 ปี ที่ผ่านมา ได้ทำปิ่นอย่างเดียว เพราะมีผู้ซื้อทั้งในแม่แจ่ม และภายนอก เริ่มมีคนรู้จักเพิ่มขึ้นทุกปีและทำปิ่นไม่ทัน จึงสอนให้ลูก 2 คน คือนางบัวจันทร์ นิปุณะ และนางบุปผา เชียงแสน 3 คนพ่อลูกช่วยกันทำตลอดมา โดยมีแม่สุขนั่งปั่นฝ้ายอยู่ใกล้ ๆ กัน จึงทำให้บ้านพ่อกอนแก้วเป็นแหล่งท่องเที่ยวและเรียนรู้ทั้งด้านการทำปิ่น ประวัติศาสตร์เรื่องเล่าจากพ่อกอนแก้ว และการทอผ้าตีนจกใต้ถุนบ้าน เป็นวิถีชีวิตที่อบอุ่นและมีเสน่ห์อยู่ในตัว แต่ปัจจุบันพ่อกอนแก้วได้ละสังขารจากไป เมื่อวันที่ 5 กรกฎาคม พ.ศ.2556 คงเหลือแต่แม่สุขและลูก 2 คน ที่ยังทำปิ่นสืบทอดจากพ่อ หวังว่าบ้านที่อบอุ่นหลังนี้จะรักษาบรรยากาศเดิม ๆ ไว้ได้อย่างยั่งยืนและเป็นมิตรกับทุก ๆ คนดั่งที่พ่อกอนแก้วได้ทำไว้

นางบัวจันทร์ นิปุณะ ผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝาย

กลุ่มทอผ้าตีนจก ริเริ่มโดยนางลำดวน สิทธิเดช โนทา ผู้ซึ่งมีโอกาสได้ไปฝึกทอตีนจกลายประยุกต์จากพระตำหนักภูพิงค์ราชนิเวศน์ ประมาณ พ.ศ.2520 และได้มาสอนชาวบ้านให้ทอตีนจกลายประยุกต์และรับซื้อตีนจกจากสมาชิกเพื่อส่งต่อให้กับศูนย์ศิลปาชีพที่เชียงใหม่ และร้านดารารัตน์ เชียงใหม่ มีสมาชิกเริ่มแรก 15 คน ทำต่อเนื่องตลอดมา โดยมี**แม่สุดา สิทธิเดช** เป็นผู้ช่วยดำเนินการ จนมีสมาชิกเพิ่มมากขึ้นจึงมีการแยกกลุ่ม โดยสมาชิกส่วนหนึ่งไปจัดตั้งกลุ่มขึ้นเอง มี**นางบุปผา เกษมศร** เป็นประธานกลุ่มคนแรก เมื่อ พ.ศ.2528 ช่างทอส่วนหนึ่งยังอยู่กับแม่สุดาและลำดวน เพราะมีรายได้แน่นอน กิจการบ้านแม่สุดาดำเนินต่อเนื่องจนถึง พ.ศ.2553 จึงเลิกกิจการเพราะอายุมาก

การดำเนินงานของกลุ่มโดยชาวบ้านค่อนข้างมีปัญหาด้านการตลาด กิจการจึงไม่ก้าวหน้าเท่าที่ควร มีการเปลี่ยนประธานบ่อย บางครั้งกลุ่มก็ยุบลงไป เพราะไม่มีผู้ดำเนินงาน ตั้งแต่ พ.ศ. 2537 – 2545 เป็นระยะเวลาที่กิจการทอผ้าตีนจกบ้านท้องฝายเจริญรุ่งเรืองมากที่สุด มีภาครัฐและภาคเอกชนเข้ามาให้การสนับสนุนด้านเงินทุนและวัสดุอุปกรณ์การทอผ้า และ**บ้านท้องฝายได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านหัตถกรรมดีเด่น ได้รับรางวัลหม่อมงามจิตร์ บุรฉัตร เมื่อวันที่ 18 ตุลาคม พ.ศ.2541**

ผู้ที่มีบทบาทเป็นประธานกลุ่มอีก 2 คน คือ**นางอินทร์ศรี กรรณิกา** และ**นางพินดา ปิงกุล** แต่ทั้ง 2 คนก็ทำได้ไม่นานต่างก็ออกมาดำเนินกิจการส่วนตัว กลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝายตั้งแล้วล้ม ล้มแล้วตั้งใหม่ จนถึงปี พ.ศ.2544 กลุ่มได้สลายตัวไปหมด ต่างก็เปิดกิจการส่วนตัว เช่น ร้านดาราผ้าตีนจก ร้านประภาพรรณ ร้านพินดาผ้าตีนจก เป็นต้น

ศูนย์หัตถกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม เกิดขึ้นจากนโยบายภาครัฐโดยกรมส่งเสริมอุตสาหกรรมและการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ให้งบประมาณก่อสร้างก่อสร้าง จำนวน 3 ล้านบาท มี**นายสุรชัย จงรักษ์ เป็นนายอำเภอแม่แจ่ม** มีการประชุมตกลงสร้างขึ้นที่บ้านท้องฝาย เมื่อ พ.ศ.2541

ศูนย์หัตถกรรมแห่งนี้มีวัตถุประสงค์หลักให้ผู้ที่มีสินค้าหรือของดีของงามแม่แจ่ม แต่ไม่มีร้านค้า ให้นำมาวางขายได้ แต่ก็ไม่มีใครนำสินค้ามาฝากขาย การดำเนินกิจการของศูนย์

อุตสาหกรรมบ้านท้องฝายเข้าทำนองเดียวกับกลุ่มที่เปลี่ยนประธานบ่อยและทิ้งร้างเป็นบางช่วง เพิ่งจะเริ่มเปิดกิจการใหม่อีกครั้งเมื่อปี พ.ศ.2554 โดย**นางชุติมันต์ กรรณิกา** เป็นประธานดำเนินงาน ขายสินค้าที่ผลิตเองส่วนหนึ่ง อีกส่วนหนึ่งเป็นสินค้าเครือข่ายหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์แม่แจ่ม อาจจะเป็นก้าวแรกของศูนย์หัตถกรรมแห่งนี้ที่ทำตามวัตถุประสงค์หลักของผู้ให้ทุนก่อสร้าง

กลุ่มทอผ้าบ้านท้องฝาย

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้เริ่มก่อตั้งเป็นกลุ่มเมื่อ พ.ศ. 2540 มีสมาชิกเพียง 7 คน โดยรวบรวมเอาเครือญาติก่อน งานที่ทำออกมาจะเน้นงานเย็บมือและรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่แปลกแตกต่างจากคนอื่น จึงทำให้เกิดกระแสการตอบรับที่ดีมากจนผลิตไม่ทัน และประกาศรับสมาชิกเพิ่มจากชุมชนบ้านต่อเรือ

จุดเด่นของฝ้ายเปลือกไม้ คือ งานมีเอกลักษณ์ของตนเอง ผลิตโดยวัสดุธรรมชาติ สีที่ใช้ย้อมก็เป็นสีธรรมชาติ เน้นการสร้างงานในเขตพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม นำเอางานภูมิปัญญาของทุกชาติพันธ์ที่มีอยู่ในแม่แจ่มมาผสมผสานกัน ทำให้เกิดงานชิ้นใหม่ที่สวยงามมีเสน่ห์และมีกลิ่นอายของความเป็นชาวบ้าน มีการทำแผนการตลาดล่วงหน้าและกำหนดเป้าหมายที่ชัดเจน เน้นการผลิตครบวงจร มีขั้นตอนการผลิตที่ชัดเจน เพื่อสร้างความมั่นใจให้ลูกค้า ด้วยเหตุและปัจจัยดังกล่าว จึงทำให้กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ได้รับการยอมรับจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เปิดเป็นศูนย์การเรียนรู้เมื่อ พ.ศ.2552 โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเชียงใหม่ให้เกียรติมาเป็นประธาน และกลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ยังได้รับรางวัลเป็นโล่ตัว G สีทองระดับดีเยี่ยม 3 ปี ซ้อน

ปัจจุบันกำลังจะได้รับตราฉลากเขียวซึ่งเป็นกลุ่มผู้ผลิตชุมชนกลุ่มแรกของประเทศไทยที่จะได้รับเครื่องหมายนี้ อีกทั้งยังเป็นสถานที่ศึกษาดูงานและแหล่งเรียนรู้ชุมชน ขณะนี้มีสมาชิกในบ้านต่อเรือ 53 คน และมีเครือข่ายจาก 5 ตำบล 12 หมู่บ้านของอำเภอแม่แจ่ม ทั้งคนพื้นเมืองและชาวเขา ประมาณ 200 คน

นางแสงอรุณ ไชยรัตน์ ผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มทอผ้าฝ้ายเปลือกไม้ บ้านต่อเรือ

กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านสองธาร

นางจันทร์เป็ง สนธิคุณ อายุ 57 ปี ประธานกลุ่มเล่าว่า กลุ่มทอผ้าตีนจกบ้านสองธารได้ก่อตั้งเมื่อประมาณ พ.ศ. 2540 โดยรวบรวมญาติพี่น้องทอตีนจกที่บ้านของแต่ละคน เมื่อทอเสร็จแล้ว นำมาส่งที่บ้านประธาน เลขที่ 9 หมู่ที่ 1 ต.บ้านทับ และบริหารกันเองแบบชาวบ้าน คือ ซื้อฝ้ายไปทอแล้วนำมาขายที่กลุ่ม ประธานนำไปขายที่บ้านท้องฝายได้ค่าดำเนินการผืนละ 20 บาท

การทอตีนจกของบ้านสองธารฝีมือแน่นเรียบ ใช้สีกลมกลืนสวยงามแตกต่างจากที่อื่นๆ ในแม่แจ่ม ทำให้ตีนจกบ้านสองธารเป็นที่ต้องการของผู้ซื้ออย่างมากจนทอไม่ทัน ต่อมาองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านทับได้สนับสนุนก่อสร้างศูนย์ทอผ้าตีนจกบ้านสองธาร สถานที่ใช้ที่ดินหน้าวัดสองธาร และให้งบประมาณเป็นเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 50,000 บาท โดยให้ ช่างทอทุกคนสมัครเป็นสมาชิก มีสมาชิก 30 คน ขณะนั้นเน้นทอลายประยุกต์ใช้ไหมประดิษฐ์ทอจกตามเอกลักษณ์ของบ้านสองธาร เริ่มส่งตีนจกเข้าประกวดในงานเทศกาลมหกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม และได้รับรางวัลทุกปี

ปัจจุบันสมาชิกทอตีนจกโบราณ ใช้ฝ้ายทอเหมือนกับหมู่บ้านอื่น ๆ ในแม่แจ่ม เพราะได้ราคาดีกว่าทอลายประยุกต์ คือตีนจกโบราณทอด้วยฝ้าย ขายเฉพาะตีนจกผืนละ 3,500 บาท ตีนจกลายประยุกต์ทอด้วยไหมประดิษฐ์ ขายเฉพาะตีนจกขายผืนละ 1,700 บาท ผ้าทออื่น ๆ ไม่ได้ทอ ผู้สูงอายุทอหมอนหน้าจกเย็บหมอน กิจการของกลุ่มพออยู่ได้ และไม่ได้ออกไปขายภายนอกอำเภอเหมือนเมื่อก่อน เนื่องจากสินค้ามีน้อยไม่คุ้มกับการสูญเสียค่าใช้จ่าย ยกเว้นงานเทศกาลมหกรรมผ้าตีนจกแม่แจ่ม และงานขององค์การบริหารส่วนตำบลบ้านทับ ทางกลุ่มจะให้ความร่วมมือตลอด เพราะถือว่ากลุ่มเกิดขึ้นมาและอยู่ได้ก็ด้วยการสนับสนุนช่วยเหลือจากชุมชนในองค์กรนั้นๆ

นางจันทร์เป็ง สนธิคุณ ผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มทอผ้าตำบลท่าผา

กลุ่มทอผ้าตำบลท่าผา เดิมตั้งอยู่ใต้ถุนโรงเรียนปริยัติวัดป่าแดด ซึ่งพระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน (ตุ๊มี) เป็นผู้ให้งบประมาณสนับสนุนในขณะนั้น กิจการเจริญรุ่งเรืองดีและเป็นกลุ่มแรกในแม่แจ่มที่ดำเนินการในลักษณะกลุ่ม นักท่องเที่ยวเข้ามาเที่ยวชมวัดป่าแดดก็แวะชม ซื้อผ้าตีนจก ผ้าทออื่นๆ ทำให้เป็นที่รู้จักแพร่หลาย

ปัจจุบันได้ย้ายสถานที่จำหน่ายมาอยู่ติดกับสำนักงานเทศบาลตำบลท่าผา เมื่อ พ.ศ.2542 และเปลี่ยนชื่อเป็นศูนย์ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ผ้าทอมือตำบลท่าผา โดยมีนางเกษร กรรณิกา เป็นประธานกลุ่ม เป็นการรวมกลุ่มของสตรีแม่บ้านในเขตตำบลท่าผา 10 หมู่บ้าน ได้รับเงินสนับสนุนจากตำบลท่าผา เพื่อพัฒนาหมู่บ้าน OTOP ต้นแบบบ้านป่าแดด ได้ปรับปรุงห้องจำหน่ายสินค้าและปรับปรุงลานจอดรถ และพัฒนากลุ่มอาชีพทอผ้าตำบลท่าผา

ศูนย์ส่งเสริมผลิตภัณฑ์ฯ ได้พัฒนาบุคลากรที่เป็นช่างทอ และผลิตภัณฑ์อย่างต่อเนื่อง จนกระทั่งคุณภาพผลิตภัณฑ์เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและได้รับรางวัลเกือบทุกปีที่ส่งผลิตภัณฑ์เข้าประกวด ทางศูนย์ฯ ได้นำผลิตภัณฑ์ไปร่วมงาน OTOP ที่เมืองทองธานี กรุงเทพมหานคร และที่ศูนย์ส่งเสริมอุตสาหกรรมภาคเหนือ เชียงใหม่ทุกปี จากการพัฒนาดังกล่าว ทำให้คุณภาพชีวิตของช่างทอดีขึ้น สามารถพึ่งตนเองได้ ปัจจุบันมีสมาชิก 215 คน มีการลงหุ้นๆละ 10 บาท จำนวน 2,457 หุ้น เป็นเงิน 24,570 บาท ทางศูนย์มีเงินทุนหมุนเวียนจำนวน 688,628 บาท มีการดำเนินงานบริหารจัดการโดยคณะกรรมการศูนย์ฯ ที่มาจากการเลือกตั้ง

นางเกษร กรรณิกา ผู้ให้ข้อมูล

กลุ่มทอผ้าตำบลท่าผา

แม่แจ่ม...คือความภูมิใจของเชียงใหม่

ผ้าซิ่นตีนจกเป็นสัญลักษณ์
ที่บ่งบอกความละเมียดละไม
ความสงบร่มเย็น ความใกล้ชิด
พระศาสนาของผู้ถักทอได้เป็นอย่างดี

ชนที่สามารถสร้างเครื่องนุ่งห่ม
ได้วิจิตรพิสดารขนาดนี้ ย่อมเป็น
ชนชาติที่บ้านเมืองร่มเย็นเท่านั้น
ถึงได้มีเวลาในการสร้างงานศิลป์ชั้นสูงแบบนี้ได้

ผ้าซิ่นตีนจกเมืองแจ๋ม หรือ แม่แจ่ม เป็นอีกหนึ่ง
ความภูมิใจของชาวเชียงใหม่ และชาวล้านนา
ที่สรรสร้าง สั่งสม ถ่ายทอด
จากรุ่นสู่รุ่น มาอย่างต่อเนื่องและยาวนาน

เมื่อครั้งอดีต ชาวแม่แจ่มมีโอกาส
ได้ทอผ้างดงามวิจิตรเช่นนี้รับใช้เจ้านายในราชสำนักเชียงใหม่
ผ้าซิ่นตีนจกจึงเป็นหน้าเป็นตาของช่างทอ
โดยเฉพาะเมื่อเจ้าหญิงในราชสำนักสวมใส่
จึงเป็นภาพที่งดงามยิ่ง เหมาะสมกับสภาพของบ้านเมือง
ดังที่เราได้เห็นรูปภาพตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ราชสำนักเชียงใหม่ จึงเป็นส่วนหนึ่ง
ในการรักษา ส่งเสริม ให้ผ้าซิ่นตีนจกรุ่งเรือง
ถ้าวันนี้ ราชสำนักเชียงใหม่ยังอยู่ ...

เราคงจะได้มีโอกาสได้เห็นเจ้าหญิงน้อยใหญ่
รวมทั้งพระมหาเทวีเจ้า งดงามในงานต่างๆอันเกี่ยวเนื่อง
ด้วยราชสำนัก ด้วยผ้าซิ่นตีนจกแม่แจ่ม
ไม่ว่าจะเป็นดิ้นเงินดิ้นทอง
และตีนจกผ้าฝ้ายของฝ่ายนางในทั้งหลาย
ภาพนั้นคงจะงดงามดุจดังนางฟ้าบนสรวงสวรรค์

แม่แจ่ม คือ ความภูมิใจของเชียงใหม่ ที่รักษาผ้าซิ่นตีนจก
มรดกทางวัฒนธรรมสิ่งทอเอาไว้ได้อย่างงดงาม

เทวพงศ์พันธ์ เชียงใหม่มหานคร

10 เมษายน 2557

แม่อุ๊ยเมืองแจ๋ม

แม่แจ่ม กรุประเพณีศิลปวัฒนธรรมล้านนาที่ยังมีลมหายใจ

แม่แจ่ม ดินแดนหลังดอยขุนเขาอันยิ่งใหญ่ที่สุดในสยาม เมื่อก่อนนี้เคยได้ยินคนพูดถึงแม่แจ่มกันบ่อย ๆ บ้างก็ว่าสวย บ้างก็ว่ามีสิ่งดี ๆ อยู่มากมายให้ไปค้นหา บ้างก็บอกว่าธรรมชาติสวยงาม บ้างก็บอกไปยากลำบาก บ้างก็บอกว่าเป็นแหล่งรวบรวมสรรพศิลปวิทยา ประเพณีวัฒนธรรมล้านนาแบบดั้งเดิมที่เหลืออยู่อย่างสมบูรณ์ในเชียงใหม่ และที่พูดถึงกันอย่างไม่ขาดจนกลายเป็นสัญลักษณ์หรือโลโก้ของเมืองแม่แจ่มแห่งนี้ไปโดยปริยายคือ ผ้าตีนจกแม่แจ่ม

จากความสนใจในบริบทต่าง ๆ ที่มีผู้คนพูดถึงเมืองแม่แจ่มกันมากมาย จึงทำให้ผมเกิดความสนใจที่อยากจะรู้จักเมืองแม่แจ่มแห่งนี้ขึ้นมา เพราะใคร ๆ ต่างก็พูดถึงอัญมณีแห่งล้านนาแห่งนี้กัน ผมจึงเพียรหาข้อมูลต่าง ๆ เพื่อให้รู้จักกับแม่แจ่ม เมื่อหาข้อมูลไปได้สักระยะ ก็เกิดความคิดดังคำพังเพยที่ว่า “สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น” จึงตัดสินใจหาข้อมูลเพิ่มเติมอีกเล็กน้อยถึงเรื่องราวของที่พักและการเดินทางต่าง ๆ เพื่อเดินทางสู่แม่แจ่มเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ 15 กรกฎาคม 2555 และนี่เป็นจุดเริ่มต้นแห่งความรักความผูกพันกับแม่แจ่ม เมืองหลังดอยอินทนนท์ขุนเขาอันยิ่งใหญ่ที่สุดในสยาม

หลังจากที่ได้ทำการติดต่อที่พักและขอคำแนะนำในการเดินทางต่าง ๆ มายังแม่แจ่ม จากคำแนะนำของเพื่อนที่ให้มาพักที่โฮมสเตย์บ้านป่าแดด ต.ท่าผา อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ โดยมีแม่คำป้อ กุลนันท์ ประธานกลุ่มให้คำแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวที่น่าสนใจมากมาย รวมถึงเรื่องผ้าตีนจกแม่แจ่ม และได้เป็นผู้เชื่อมต่อให้ได้รู้จักกับปราชญ์พื้นบ้านที่รักแม่แจ่มดั่งลมหายใจของตนเอง นั่นคือ แม่ฝอยทอง สมบัติ หลากหลายครั้งที่ผมได้จัดกิจกรรมนำผู้สนใจมาเยือนเมืองแม่แจ่มแห่งนี้ ได้รับความช่วยเหลือจากแม่ฝอยทองมาโดยตลอด รวมถึงบ้านแม่คำป้ออยู่เป็นประจำ สำหรับเรื่องราวของผ้าตีนจกแม่แจ่ม จากเดิมที่มีความชอบเนื่องจากความสวยงาม ไม่มีความรู้ใด ๆ เลยว่าผ้าตีนจกแม่แจ่มนั้น มีจิตวิญญาณหรือมีเรื่องราวเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมใดแฝงไว้อยู่บ้าง ครั้งแรกที่ไปก็เห็นแม่อุ๊ย หละอ่อนและแม่หญิงชาวแม่แจ่มนุ่งใส่กันอย่างเป็นปรกติในชีวิตประจำวัน ยังแอบชื่นชมอยู่ทุกครั้งว่า ที่นี่อนุรักษ์ รักษาความเป็นอัตลักษณ์ไว้ได้อย่างชัดเจนจนน่าอิจฉา ว่าทำไมแถวบ้านของฉันซึ่งเป็นสังคมเมือง ภาครัฐหรือผู้เกี่ยวข้องไม่รณรงค์ให้สวมใส่ผ้าซิ่นกันบ้าง นั่นก็ได้แต่คิด แต่ก็ทำอะไรไม่ได้ หันกลับมาภูมิใจในเสน่ห์ของผ้าตีนจกในแม่แจ่มดีกว่า ดังที่กล่าวไว้ในข้างต้นว่า ไม่เคยมี

ความรู้อะไรเลยเกี่ยวกับผ้าตีนจกแม่แจ่ม ก็ได้รับความกรุณาจากแม่ฝอยทองนี่แหละ ที่ท่านเมตตาเล่าเรื่องราวของผ้าตีนจกแม่แจ่ม ซ้ำแล้ว ซ้ำเล่า หลายต่อหลายครั้งที่ไปอย่างไม่มีเบื่อ รวมถึงนำผลงานวิจัยของท่านมาแบ่งปันเพื่อให้ได้ร่วมกันซึมซับและบอกต่อกันไปเพื่อให้เรื่องราวของผ้าตีนจกแม่แจ่มไม่มีวันตายหรือสูญหายไปจากแม่แจ่มและแผ่นดินไทย จากเดิมที่เห็นผ้าตีนจกก็เหมือนกันทุกผืน ก็เริ่มมามองสังเกตลวดลายต่าง ๆ มากมายจนตาลาย มาได้ข้อสรุปอยู่ 2 ลักษณะใหญ่คือ ผ้าตีนจกลายโบราณ กับลายประยุกต์ สำหรับลายตีนจกโบราณตามงานวิจัยแม่ฝอยทองท่านได้ระบุไว้มีทั้งหมด 16 ลวดลาย ที่บ่งชี้ทางภูมิศาสตร์ (Geographical Indications หรือ GI.) เป็นทรัพย์สินทางปัญญาประเภทหนึ่ง ซึ่งจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อมีความเชื่อมโยงระหว่างปัจจัยสำคัญสองประการ คือ ธรรมชาติและมนุษย์ กล่าวคือ ชุมชนได้อาศัยลักษณะเฉพาะที่มีอยู่ในแหล่งภูมิศาสตร์ตามธรรมชาติ เช่น สภาพดินฟ้าอากาศ หรือวัตถุดิบเฉพาะในพื้นที่มาใช้ประโยชน์ในการผลิตสินค้าในท้องถิ่นของตนขึ้นมา ทำให้ได้ผลิตภัณฑ์ที่มีคุณลักษณะพิเศษที่มาจากพื้นที่ดังกล่าว คุณลักษณะพิเศษนี้อาจหมายถึง คุณภาพ ชื่อเสียงหรือคุณลักษณะเฉพาะอื่น ๆ ที่มาจากแหล่งภูมิศาสตร์นั้น ๆ

ลวดลายต่าง ๆ ทั้ง 16 ลาย (ขอไม่กล่าวถึง) ทำให้เกิดความหลงใหลในความงดงามที่เกิดจากภูมิปัญญาของช่างทอในอดีตที่สามารถถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่นมาจนถึงปัจจุบัน นี่คือลมหายใจและจิตวิญญาณของผู้ถ่ายทอดและผู้รับที่ร่วมกันสานต่อจนทำให้ผ้าตีนจกแม่แจ่มปรากฏให้เราเห็นในความเป็นเอกลักษณ์ที่ชัดเจนไม่ว่าจะพบเห็นที่ใด ด้วยความสวยงามประณีต จึงทำให้ผู้ที่หลงรักผ้าตีนจกต่างขนานนามผ้าตีนจกแม่แจ่มว่าเป็น

“**ราชินีแห่งผ้าตีนจก**”

นอกเหนือจากเรื่องราวของผ้าตีนจกแม่แจ่มอันโดดเด่นแล้ว ประเพณีวัฒนธรรม และธรรมชาติก็ยังมีความเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวที่ซุกซ่อนอยู่ตามขุนเขา ทุ่งเนินต่าง ๆ มากมาย ไม่ว่าจะเป็นวัดที่ผมหลงรักตั้งแต่เมื่อแรกพบคือวัดพุทธเอ้น วัดที่มีสิมที่สร้างด้วยไม้ทั้งหลัง (อุโบสถ) กลางน้ำที่สวยงามหนึ่งเดียวในเมืองเชียงใหม่ บ่อน้ำศักดิ์สิทธิ์ภายในวัดและยังมีวัดที่เก่าแก่สวยงามอีกเป็นจำนวนมาก ที่มาแล้วต้องหาโอกาสมาเยือน เช่น วัดป่าแดด วัดยางหลวง วัดห้วยริน วัดกองกาน วัดเจียง เป็นต้น ลำน้ำแม่แจ่มที่ทอดยาวคดเคี้ยวผ่านป่าเขาและท้องทุ่ง ไร่นา มาจนถึงในเขตเมืองแม่แจ่ม แม่น้ำสายหลักที่หล่อเลี้ยงชาวแม่แจ่มมาชั่วนาตาปี นาขั้นบันไดทอดยาวตามไหล่เขาเมื่อถึงฤดูกาลเพาะปลูกภูมิทัศน์ภายในเมืองแม่แจ่มจะเขียวขจีไปด้วยนาข้าวขั้นบันได เหมาะสำหรับการพักผ่อนในวันที่ต้องการความสุขสงบอย่างแท้จริง อีกทั้งประเพณีวัฒนธรรมดั้งเดิมของล้านนาที่ซุกซ่อนอยู่ในเมืองแห่งนี้ ปีหนึ่ง

เราจะได้มีโอกาสได้ชื่นชมกันอย่างเต็มรูปแบบสักครั้งจากงานมหกรรมผ้าตีนจกและวัฒนธรรมชนเผ่าแม่แจ่ม ซึ่งจัดเป็นประจำทุกปี นอกเหนือจากผ้าตีนจกที่นำมาจัดแสดงหรือจัดประกวดให้ผู้มาเยือนได้ชมกันแล้ว ยังมีขบวนแห่ทางวัฒนธรรมของชาวแม่แจ่มให้ได้ตื่นตาตื่นใจกันเป็นประจำทุกปี ในแต่ละปี รูปแบบก็จะแตกต่างกันไป จึงทำให้ไม่น่าเบื่อที่จะไปเยี่ยมไปชมกันเป็นประจำทุกปี และเมื่อปี พ.ศ.2557 ที่ผ่านมา ผมประทับใจมากที่สุดเมื่อเห็นขบวนฟ้อนเล็บจากช่างฟ้อนที่เป็นกลุ่มแม่บ้านจำนวนกว่า 100 ชีวิต สวยงามตระการตามาก ต่อมาด้วยขบวนของหละอ่อนน้อยที่กางจ้องนุ่งซิ่นตีนจกแม่แจ่มเข้าร่วมขบวนแห่กว่าร้อยชีวิตเช่นกัน และที่สร้างความประทับใจและความสนุกสนานมากมาย เห็นจะไม่พ้นขบวนแห่งานปอยหลวงที่พ่ออุ๊ยแม่อุ๊ยต่างสนุกสนานรำฟ้อนกันอย่างไม่คิดชีวิตเข้ามาร่วมขบวน เห็นแล้วอยากจะเข้าไปร่วมฟ้อนร่วมเต้นเสียจริง ๆ ครับ

แม่แจ่มยังคงมีมนต์เสน่ห์และสถานที่ต่างๆ ที่น่าค้นหาอีกมากมาย การสัมผัสแม่แจ่มอย่างได้อรรถรสคงไม่ใช่การมาเยือนแล้วหยิบจับชมผ้า ไหว้พระวัดนั้นวัดนี้ แล้วจากไปหากแต่การให้ใจคลุกคลีกับใจของผู้คนในเมืองแม่แจ่ม คุณจะได้รับสิ่งดี ๆ มากกว่าการวางตนสถานะผู้มาเยือนแล้วจากไป เพราะที่นี่ ผู้มาเยือนเปรียบเสมือนญาติมิตรที่ชาวแม่แจ่มเปิดใจยินดีต้อนรับด้วยความเต็มใจตลอดมาและตลอดไป

ขอใช้พื้นที่อันน้อยนิดในบรรทัดท้ายสุดนี้ ขอบพระคุณในความเมตตากรุณาของแม่ฝอยทอง สมบัติ ที่แบ่งปันเรื่องราวสาระดีๆ เพื่อเป็นวิทยาทานให้กับผมและคณะมาโดยตลอด จนเปรียบเสมือนญาติผู้ใหญ่ท่านหนึ่งของแม่แจ่มที่ผมเคารพรัก และต้องแวะหาทุกครั้งเมื่อมีโอกาสมาเยือนแม่แจ่ม ปัจจุบันท่านอายุ 73 ปีแล้ว แต่ยังทำงานเพื่อชุมชนเมืองแม่แจ่มอย่างกระฉับกระเฉงดั่งสาววัยแรกรุ่นที่มีกำลังวังชามากมาย ในวาระสำคัญแห่งการเปิดศูนย์การเรียนรู้เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มในวันที่ 16 พฤษภาคม 2557 นี้ ผมขออาราธนาคุณพระรัตนตรัย บารมีของพระราชชายาเจ้าดารารัศมี และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ของแผ่นดินล้านนาและแผ่นดินไทยจงดลบันดาลให้เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋มแห่งนี้ เป็นศูนย์กลางแห่งการเรียนรู้เรื่องราวประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรม ผ้าตีนจก และเมืองแม่แจ่มคู่เมืองแจ่มต่อไปนาน ๆ รวมถึงคุ้มครองรักษาให้แม่ฝอยทอง มีความสุข สุขภาพแข็งแรง เป็นร่มโพธิ์ ร่มไทรของแม่แจ่มและผู้ที่รักเรื่องราวของผ้าตีนจกแม่แจ่มต่อไปนาน ๆ ครับ

นับทอง

อติรุจ วัชรยุคนธร

ประธานชมรมพิพิธสยาม

14 เมษายน 2557

งานมหกรรมผ้าตีนจก พ.ศ. 2557

ผ้าทอลายจกมรดกแม่แจ่ม

โรงเรียนบ้านทัพตั้งอยู่ระหว่าง 3 หมู่บ้าน คือ **บ้านท้องฝาย** **บ้านทัพ** และ**บ้านไร่** อยู่ในเขตท้องที่ตำบลท่าผา ข้าพเจ้าย้ายมารับราชการครูที่โรงเรียนบ้านทัพเมื่อปี **พ.ศ. 2537** ในปีนั้นอำเภอแม่แจ่มได้จัดงานเทศกาลผ้าตีนจกแม่แจ่มเป็นครั้งแรก และจัดที่บริเวณบ้านท้องฝาย ข้าพเจ้าในฐานะครูในชุมชนได้ร่วมรับผิดชอบในการจัดงาน ซึ่งเป็นครั้งแรกที่ข้าพเจ้าเห็นผู้หญิงแม่แจ่ม **"นุ่งซิ่นตีนจก"** โดยเฉพาะผู้หญิงในชุมชน 3 หมู่บ้านในเขตบริการของโรงเรียนบ้านทัพ ความสวยงามของซิ่นตีนจกแม่แจ่ม และวิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมที่เรียบง่ายแต่ทรงคุณค่าของชุมชน 3 หมู่บ้านเป็นที่ประทับใจของข้าพเจ้าอย่างมาก ข้าพเจ้าเริ่มคิดว่าจะทำอย่างไรเพื่อรักษาสิ่งที่ดีงามเหล่านี้ให้คงอยู่อย่างยั่งยืน

จนกระทั่ง **นายอุทิศ สมบัติ** ซึ่งมีศักดิ์เป็นน้อง ได้ย้ายมารับราชการครูที่โรงเรียนบ้านทัพ เมื่อ **พ.ศ. 2540** ข้าพเจ้าจึงปรึกษาหารือกันเรื่องที่ต้องการจะอนุรักษ์สืบสานผ้าตีนจกแม่แจ่ม ซึ่งมีเอกลักษณ์เฉพาะตัวไม่ให้สูญหายไปกับช่างทอรุ่นแม่รุ่นยาย

ในที่สุดข้าพเจ้ากับนายอุทิศก็ได้เขียนโครงการการสอนทอผ้าตีนจก ผ้าลายจกอื่นๆ ให้แก่เด็กนักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 – 6 โดยบรรจุเป็นหลักสูตรของโรงเรียนในกลุ่มสาระการงานพื้นฐานอาชีพ เป็นวิชาเลือกให้นักเรียนผู้หญิงเลือกเรียนการทอผ้าตีนจก นักเรียนชายเรียนการเกษตร ข้าพเจ้ากับนายอุทิศแบ่งงานกันทำ คือ นายอุทิศรับผิดชอบในด้านการจัดหาอุปกรณ์การทอผ้า เช่น **กี่ทอผ้าพร้อมอุปกรณ์การทอ และโรงทอผ้า** ข้าพเจ้ารับผิดชอบด้านการจัดหาฝ้ายที่นำมาทอ และค้นคว้าหาข้อมูลเพื่อ "**เขียนเป็นหลักสูตร**" ตลอดจนสรรหาครูที่จะมาสอนการทอ โครงการนี้ช่วงแรกไม่ได้รับงบประมาณจากทางราชการแต่อย่างใด ข้าพเจ้ากับนายอุทิศได้ช่วยกันจัดหาทุกอย่างตามภาระที่เราแบ่งหน้าที่กันทุ่มเททั้งแรงกาย แรงใจ จนกระทั่งได้เปิดสอนให้เห็นเป็นรูปธรรม นักเรียนให้ความสนใจที่จะเรียนรู้เพราะเวลาอยู่บ้านก็เห็นแม่ทอเป็นประจำ ครูผู้สอนได้ความอนุเคราะห์จากผู้ปกครอง การสอนได้เปิดสอนในวันวันศุกร์ภาคบ่ายและสอนจากลายจกง่ายๆ เช่น จกหน้าหมอน ตีนจกลายหละกอน ลายหงส์สาม ลายขันสามแอว ซึ่งเป็นลายประยุกต์ โครงการนี้ประสบความสำเร็จตามความมุ่งหมายทุกประการ

ปัจจุบัน โรงเรียนบ้านทัพซึ่งเป็นแห่งแรกที่เริ่มสอนนักเรียนในหลักสูตร “**ทอผ้าลายจกแม่แจ่ม**”เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางทั้งภายในแม่แจ่ม และภายนอก ทางราชการและองค์กรต่าง ๆ ก็ให้ความสำคัญให้การสนับสนุนทั้งด้านงบประมาณและกิจกรรมของโรงเรียน สื่อต่าง ๆ ก็เข้ามาถ่ายทำสารคดีอยู่เสมอ เช่นรายการ “ทุ่งแสงตะวัน” มาถ่ายทำ 3 ปีซ้อน ทีวีจอเหนือ และสื่ออื่น ๆ เข้ามาเยี่ยมชมตลอดปี ทุก ๆ ปี ทำให้โครงการ “อนุรักษ์สืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น” ของโรงเรียนบ้านทัพเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายและสร้างชื่อเสียงให้แก่โรงเรียนและชุมชน 3 หมู่บ้าน

ตลอดชีวิตที่รับราชการครู ข้าพเจ้าภูมิใจอย่างมากที่ได้มีส่วนริเริ่มโครงการเรียนรู้ในแขนงนี้ และได้ช่วยเหลือเด็กนักเรียนตลอดถึงผู้ปกครองในด้านการประกอบอาชีพทอผ้าตีนจก ในเดือนกันยายน 2557 นี้ ข้าพเจ้าก็ถึงกำหนดเกษียณจากราชการครู ข้าพเจ้าจึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า โครงการนี้จะยังคงอยู่คู่กับโรงเรียนบ้านทัพตลอดไป

นางสาวทศพร จันทรประณีต

ครูโรงเรียนบ้านทัพ

เสน่ห์แม่แจ่ม

เมืองแจ่ม หรือเมืองแจ๋ม ดินแดนแห่งวัฒนธรรมล้านนาที่โดดเด่นด้วยขนบธรรมเนียมประเพณีและวิถีชีวิตชาวบ้าน ที่พวกเขายังร่วมกันรักษาสืบสานสืบทอดไว้ จากอดีตสู่ปัจจุบัน ผูกพันแนบแน่นกับขนบธรรมเนียมประเพณี ผ่านงานบุญพิธีกรรม และธรรมเนียมปฏิบัติต่าง ๆ ทั้งในเหย้าเรือนที่พักอาศัยในชุมชน และในวัดวาอาราม ซึ่งนับวันนับแต่จะหาดูหาสัมผัสได้ยากขึ้น

ชาวแม่แจ่มจำนวนไม่น้อยยังคงยึดอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ มีวิถีชีวิตที่เรียบง่าย ผูกพันกับวัดและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เคารพนับถือในชุมชน แม้ในปัจจุบันที่คมนาคมและการสื่อสารเจริญก้าวหน้า เทคโนโลยี และวิถีชีวิตแบบใหม่จากภายนอกหลั่งไหลเข้าสู่ทุกชุมชนในแม่แจ่มอย่างทั่วถึงแล้ว แต่พวกเขาก็ยังคงรักษารูปแบบดั้งเดิมของตนเองไว้ได้ในระดับที่น่าพอใจ ด้วยคติความเชื่อและการยึดมั่นในจารีตประเพณี อีกทั้งแม่แจ่มยังมีภูมิประเทศที่สวยงามด้วยความเป็นเมืองในหุบเขา ล้อมรอบด้วยเขาสูง พื้นที่เป็นเนินลาดชัน นาในแม่แจ่มไม่น้อยจึงต้องเป็นนาขั้นบันได เมื่อถึงหน้านา ยามที่ต้นข้าวในนาเขียวขจี จนถึงยามที่เมล็ดข้าวสุกปลั่ง ท้องนาจะเหลืองอร่ามเป็นทุ่งรวงทอง ยิ่งส่งเสริมให้แม่แจ่มมีทิวทัศน์สวยงามน่าหลงใหล ดึงดูดนักท่องเที่ยวและผู้นิยมถ่ายภาพให้ต้องหาโอกาสมาเยือน

นอกจากนี้แล้ว แม่แจ่มยังมีสถาปัตยกรรมทั้งบ้านเรือน องค์ประกอบชุมชน และวัดวาอารามแบบประเพณีล้านนาที่สวยงามหลงเหลืออยู่เป็นจำนวนมาก โดยมีวิถีชีวิตและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวแม่แจ่มเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้สถาปัตยกรรมเหล่านั้นน่าสนใจยิ่งขึ้น และทำให้แม่แจ่มมีเสน่ห์ที่ชวนให้ผู้นิยมวัฒนธรรมท้องถิ่นต้องหาโอกาสมาเยือน มาสัมผัส

ประเพณีแห่คัวตานจะถูกจัดขึ้นในวันเพ็ญของทุกเดือน ชาวแม่แจ่มร่วมกันรักษาประเพณีที่น่าชื่นชมนี้มายาวนาน ประเพณีที่ชาวแม่แจ่ม ทั้งหนุ่มทั้งสาวและคนเฒ่าคนแก่ ทั้งชายและหญิง จากทุกกลุ่มทุกชุมชน จะร่วมกันทำคัวตานขึ้นในช่วงเช้า แล้วแห่ไปถวายวัดในช่วงบ่ายถึงเย็น โดยทุกกลุ่มทุกชุมชนทุกหัววัดจะแห่ไปถวายพร้อมกันที่วัดเดียวกันในแต่ละเดือน หมุนเวียนกันไป เช่น วันห้าเป็งหรือวันเพ็ญเดือนห้า ซึ่งเป็นวันมาฆบูชา จะรวมกันไปถวายที่วัดเจียง วันแปดเป็งหรือวันเพ็ญเดือนแปด ซึ่งเป็นวันวิสาขบูชา ไปถวายที่วัดกองกาน วันหกเป็งหรือวันเพ็ญเดือนหก ไปถวายที่วัดช่างเคิ่ง บรรยากาศการแห่คัวตานเข้าวัด เป็นสิ่งที่น่าประทับใจ เพราะเราจะเห็นภาพที่ *"คณะศรัทธาจะแห่แหนแต๋นแต๊ ฟ้อนม่วนฟ้อนงัน ตึงญิง ตึงจาย"* ขบวนประดับธงทิว พระสงฆ์องค์เจ้า ผู้เฒ่าผู้แก่ คัวตานและกลองใหญ่ เป็นประเพณีที่ปฏิบัติซ้ำซากทุกวันเพ็ญอย่างไม่รู้เบื่อ ทำกันทุกเดือนตลอดปี ทุกปีตลอดชีวิต

นอกจากนี้ ยังมีงานบุญประเพณี ธรรมเนียมปฏิบัติและพิธีกรรมต่าง ๆ ให้ได้สัมผัสอีกหลายอย่างเช่น การทำบุญใส่บาตรข้าวนึ่งของชาวแม่แจ่มที่ถือปฏิบัติกันในวันสำคัญทางศาสนาต่าง ๆ การทำบุญเผาหลัวพระเจ้ากับตานข้าวใหม่ การทอดกฐินผ้าป่า การตานก๋วยสลาก และการทำบุญฟังเทศน์ฟังธรรมในวันสำคัญต่าง ๆ ฯลฯ

เสน่ห์ของแม่แจ่มอย่างหนึ่งคือ หัตถกรรมประเภทสิ่งทอ คือ ผ้าทอ และลายหน้าหมอน แต่เดิมนั้นการทอผ้าเป็นจิตวิญญาณของหญิงชาวแม่แจ่ม เด็กผู้หญิงทุกคนจะถูกปลูกฝังให้ทอผ้าเป็นตั้งแต่อายุน้อย ๆ และเป็นการเรียนรู้ทั้งกระบวนการตั้งแต่การปลูกฝ้ายเก็บฝ้าย การเตรียมด้าย จนถึงการทอผ้าและเย็บผ้า เป็นการทอผ้าเพื่อใช้งาน ทอเพื่อใส่เองในครอบครัว ใช้เวลาว่างจากการทำงาน แม้ความเข้มข้นของวัฒนธรรมนี้จะลดลงไปในปัจจุบัน แต่ก็ยังคงปรากฏให้เห็นทั่วไป เราจะเห็นกี่ทอผ้าอยู่แทบทุกบ้าน ทั้งมีการรวมกลุ่มทอผ้ากัน เช่นที่ บ้านท้องฝาย บ้านทัพ บ้านไร่ และที่บ้านต่อเรือ ผ้าทอที่โดดเด่นมีชื่อเสียงมากของแม่แจ่มคือการทอผ้าตีนจก การทอจกของแม่แจ่มมีลักษณะเฉพาะที่ไม่เหมือนที่อื่นใด นอกจากนี้ ปิ่นปักผมทองเหลืองของพ่ออุ๊ย

กอนแก้ว อินต๊ะก๋อน ก็เป็นหัตถกรรมพื้นบ้านที่มีส่วนสร้างชื่อเสียงให้แม่แจ่ม ที่มีนักท่องเที่ยวจากที่ต่าง ๆ แวะเวียนเข้าไปหาอยู่ประจำ แม้วันนี้พ่ออุ๊ยกอนแก้วจะจากไปแล้ว แต่ลูกสาวก็ได้สืบทอดหัตถกรรมแหล่งเดียวของแม่แจ่มนี้ต่อไป

สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในแม่แจ่ม เป็นประเภทเรือนไม้พักอาศัยแบบประเพณีล้านนา หลงเหลืออยู่จำนวนมาก รอให้ผู้นิยมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นได้ไปชื่นชม "เฮือนสองจ๋อง" ใต้ถุนสูงเสากลมจากไม้ซุงทั้งต้น หลังคามุงกระเบื้องดินขอพื้นเมืองหรือกระเบื้องซิเมนต์แบบโบราณ ประดับยอดจั่วด้วยเครื่องยอดที่เป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่ สัดส่วนงดงาม ทั้งองค์ประกอบบ้านก็ยังมีและใช้อยู่ในชีวิตประจำวัน หลองข้าวที่ยังคงมีข้าวเปลือกเก็บอยู่ภายใน กินข้าวของตัวเองจากนาของตัวเอง ตูบไฟที่แยกจากเรือนไม่ให้ควันไฟรบกวน เพราะยังใช้ฟืนที่เก็บจากสวนป่าหลังบ้านหุงหาอาหาร สวนครัวหลังบ้าน พืชผักไม่ต้องซื้อหา สวนป่าหลังบ้านปลูกไม้ที่ใช้งาน จำพวก หมาก ไผ่ หรือผลไม้ไว้กิน เป็นภูมิทัศน์วัฒนธรรมที่น่าชื่นชม

วัดสำคัญของแม่แจ่ม มีวัดยางหลวง ที่มีอุโบสถที่มีปราสาทพระเจ้าแบบล้านนา มีวัดป่าแดด ที่มีจิตรกรรมฝาผนังล้ำค่าที่แสดงภาพวิถีชีวิตชาวแม่แจ่มเมื่อร้อยกว่าปีก่อน มีวัดพุทธเอ้น ที่มีอุโบสถกลางสระ มีบ่อน้ำเอ้น ตาน้ำธรรมชาติที่ใสสะอาด ไหลไม่มีวันหยุดให้ชาวบ้านได้ตักตวงไปกิน มีวัดกองกานที่มีพระเจ้าต๋นหลวงที่ชาวแม่แจ่มให้ความเคารพนับถือ มีวัดช่างเคิ่ง ที่มีพระธาตุช่างเคิ่ง จุดเริ่มต้นของเมืองแจ๋มที่ศูนย์กลางเมือง มีวัดบ้านทัพ วัดที่มองเห็นแต่ไกลผ่านทุ่งนาเขียวขจี เป็นวัดกลางทุ่งของผู้นิยมถ่ายภาพ เป็นวัดที่มีศรัทธาจำนวนมาก และนิยมแต่งกายพื้นเมืองนุ่งซิ่นตีนจกมาทำบุญที่วัด ให้ผู้นิยมวัฒนธรรมล้านนาได้ชื่นชม และวัดอื่น ๆ อีกหลายวัดที่สวยงามน่าชื่นชม

พิธีกรรมต่าง ๆ จากความเชื่อยังคงมีให้เห็นได้ในแม่แจ่ม ทั้งพิธีกรรมเนื่องในพุทธศาสนาเกิดขึ้นในวัดวาอาราม พิธีกรรมเนื่องในประเพณีล้านนา และพิธีกรรมเนื่องในความเชื่อเรื่องผี เป็นพิธีกรรมที่เกิดขึ้นไม่ใช่เพราะต้องการนำเสนอนักท่องเที่ยวหรือใครๆ แต่เกิดขึ้นเพราะเชื่อว่าต้องมี ทั้งพิธีล่องสังขารในวันสังขารล่อง (ปีใหม่เมือง) ถวายไม้ค้ำโพธิ์ ขนทรายเข้าวัด พิธีไหว้ผีขุนน้ำ พิธีไหว้ผีฝาย พิธีดำหัวผู้อาวุโส พิธีไหว้ผีควบเมือง หรือพ่อเจ้าหลวงเมืองแจ๋ม ฯลฯ ยังมีให้เห็นได้ทุกวันนี้ที่แม่แจ่ม เป็นมรดกทางวัฒนธรรมจากปู่ ย่า ตา ยาย

แม้แม่แจ่มจะมีภูมิประเทศสวยงาม เป็นเมืองในหุบเขาหลังดอยอินทนนท์ มีสถาปัตยกรรมล้ำค่าที่หาดูยากในพื้นที่อื่น เป็นแบบประเพณีล้านนาที่เปลี่ยนแปลงช้ากว่าดินแดนล้านนาอื่น แต่เสน่ห์ของแม่แจ่มอยู่ที่วิถีชีวิตของผู้คนชาวแม่แจ่มเป็น

สำคัญ วิถีชีวิตที่ถูกอนุรักษ์ไว้โดยจิตวิญญาณของชาวแม่แจ่ม เป็นไปโดยธรรมชาติ ปราศจากกระบวนการอนุรักษ์ใด ๆ มาบริหารจัดการ การเข้ามาของวัฒนธรรมอื่น โดยสื่อต่าง ๆ และผู้คนที่อพยพเคลื่อนย้ายเข้ามา ย่อมส่งผลต่อแม่แจ่ม แม้จะไม่รุนแรงและรวดเร็วเหมือนที่อื่น ๆ ผู้ใดจะรู้ได้ว่าจะไม่มีวันที่ในที่สุด การเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เสน่ห์เหล่านี้หมดไปจะมาถึง และถ้าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นล้ำค่าก็เปลี่ยนแปลงเสื่อมถอยไปด้วย ไม่ว่าเพราะเหตุผลใด คุณค่าของเมืองแจ๋มหรือแม่แจ่ม ก็จะเหลือเพียงอำเภอหนึ่งของเชียงใหม่ ที่มีอดีตที่น่าชื่นชมเท่านั้น

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี
คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา

บรรณานุกรม

ฝอยทอง (สมบัติ) สมวถา. **เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม** . เชียงใหม่: นพบุรีการพิมพ์, 2546.

ฝอยทอง สมวถา และคณะ. **โครงการประวัติศาสตร์ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม**. รายงานวิจัย สกว. 2549.

สุรัสวดี อ๋องสกุล. **ประวัติศาสตร์ล้านนา**. พิมพ์ครั้งที่ 2 . กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์อมรินทร์, 2539.

สุรสวัสดิ์ สุขสวัสดิ์, ม.ล. **กิจกูฏวัดยางหลวง : บทบาทศิลปะพม่า-ล้านนาในหุบเขาแม่แจ่ม.** รายงานวิจัย มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2534.

สันติพงษ์ ช้างเผือก และคณะ. **โครงการประวัติศาสตร์ของหน้าหมู่ แม่แจ่ม** . รายงานวิจัย สกว. 2546.

สืบพงศ์ จรรย์สืบศรี และคณะ. **โครงการศึกษาและจัดทำแผนที่มรดกทางวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาที่อยู่อาศัยชุมชนดั้งเดิม และมรดกทางวัฒนธรรม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่**. รายงานวิจัย การเคหะแห่งชาติ. 2556.

สัมภาษณ์

พระใบฎีกาสุทัศน์ วชิรญาโน วัดป่าแดด เมื่อ พ.ศ. 2545

ประวัติผู้เขียน

นางฝอยทอง สมบัติ

เกิดเมื่อเดือน มีนาคม พ.ศ.2484 ที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

เป็นบุตรของพ่อเมือง – แม่คำปัน สมบัติ สมรสกับนายบุญยัง สมวถา มีบุตร 2 คน คนโตถึงแก่กรรม คนเล็กคือนายกฤษดา สมบัติ

การทำงาน รับราชการกรมสรรพากร พ.ศ.2505 ลาออกเมื่อเดือนธันวาคม พ.ศ.2539 เพื่อทำหน้าที่บริหารโรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

งานสังคม เป็นรองประธานสภาวัฒนธรรม พ.ศ. 2537 – 2550 ปัจจุบันเป็นรองประธานมูลนิธิฮักเมืองแจ๋ม

ผลงาน

พ.ศ.2545 เขียนหนังสือ “***เล่าขานตำนานเมืองแจ๋ม***”

พ.ศ.2547 – 2549 ทำงานวิจัยโครงการประวัติศาสตร์ 100 ปีแม่แจ่ม เรื่อง ผ้าตีนจก – ผ้าทอแม่แจ่ม

พ.ศ.2550 – 2552 ทำงานวิจัยโครงการการจัดการพิพิธภัณฑ์โดยชุมชนมีส่วนร่วม และได้ขอรับบริจาคเครื่องมือเครื่องใช้ในการประกอบอาชีพ ความเป็นอยู่ในอดีตของคนแม่แจ่ม เพื่อจัดแสดงไว้ที่อาคารพิพิธภัณฑ์ วัดบุปผาราม ตำบลช่างเคิ่ง อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

พ.ศ.2553 ได้รับโล่ “***เพชรราชภัฏ เพชรล้านนา***” จาก มหาวิทยาลัยราชภัฏเชียงใหม่

ปัจจุบัน ประจำอยู่ที่ “***เฮือนสืบสานผะหญาเมืองแจ๋ม***” โรงเรียนเมืองเด็กวิทยา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

ผลิตซ้ำเป็น E Document พ.ศ.2569